

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИСТОРИСКИ ЧАСОПИС
ОРГАН ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА

Књига IX—X

1959

Одговорни уредник

МИТА КОСТИЋ

директор Историског института Српске академије наука

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

Научно дело

БЕОГРАД 1960

СРЕДЊОВЕКОВНИ ПАШТРОВИЋИ

I

Приморска област између Будве и Бара, управо од рта Завале источно од Будве до Цмилове Улице и Дубовиће североисточно од Спича,¹ почела је да се назива Паштровићи негде средином или у другој половини XIV века. Претварање тог краја у посебну аутономну, „племениташку“ општину² омогућила је криза која је потресала друштвени и политички организам Српске државе после смрти цара Стефана Душана и довела до многих промена у другој половини XIV и првих деценија XV века. Локална традиција говори о дубокој старини паштровске самоуправе, али се њени коренни везују искључиво за многе фалсификате, који су израђени доцније да би послужили као оружје у борби за одржање аутономије под млетачком влашћу (од 1423 год.). То, разуме се, још не значи да су облици паштровске самоуправе, добро познати из времена млетачке власти, сасвим нова творевина и да се они не насланјају на древно наслеђе. У понечему се везују за извесне елементе које има унутрашња структура племенских заједница; добро организована феудална држава још није стигла да их сасвим расточи или је у томе само привидно успела. У новим, повољним условима, ти су елементи могли да оживе, да развију старе оквире и омогуће новој политичкој и друштвеној заједници неколико векова живота.³

Том крају је дала име властелинска породица Паштровића, у чију се старину не да прорети; није познато да ли је она од давније ту имала баштине или је тек у српској држави стекла феудалне поседе. Вести о њеним члановима уочите су врло оскудне. Николица Паштровић ишао је 1355 год. с неколико калуђера у Дубровник да од Мароја Гучетића узме поклад који је цар Душан одредио да се пошаље у Јерусалим.⁴

¹ Д. Миковић—А. Вучетић, Паштровићи, Срб IV, бр. 11—12, Дубровник 1905, 487; И. Синдик, Душаново законодавство у Паштровићима и Грбљу, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, I, Београд 1951, 132.

² Конст. Јиречек, Историја Срба, I, Београд 1952, 421.

³ В. Богишић сматра да је паштровска општина као „крајишничка“ и у XIV в. „имала већ и пеке особите појластице“. Џесетина судских записа из Паштровића, Архив за правне и друштвене науке, св. 5—6, Београд 1906, посебан отисак, 5.

⁴ Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма, I—II, Београд—Сремски Карловци 1929, 67.

Био је, дакле, властелин у царској служби или је бар повремено добијао од цара слични задатке.⁵ Распад српског царства наметнуо је овој породици Бајшић за господаре. Заједно са суседним Режевићима, који ће доцније у аутономној општини изградити посебно племе, Паштровићи су гусарии по мору. Дубровачки Сенат 1366 год. није веровао да би било корисно упућивати жалбу њиховим господарима Бајшићима или Николи Захарији, који је управљао Будвом; радије се определио за предлог да се у тајности пошаље с барком неколико наоружаних људи са задатком да похватају гусаре.⁶ Но, ако су у почетку Паштровићи и пружали отпор новој власти, несугласице су ускоро биле отклоњене. Андрија Паштровић обавештавао је 1371 год. Дубровчане о намери свог господара Ђурђа Бајшића да заједно с краљем Вукашином и његовим сином Марком, који су већ били с трупама под Скадром, нападне Николу Алтомановића и тражио од њих да помогну при пребацању трупа у Боки Которској. Очигледно је он сам, као високи функционер, живо учествовао у овим припремама; дубровачки посланик, који је носио повољан одговор, требало је да га нађе с кефалијом Радичем на Превлаци.⁷ Крајем XIV века пореметили су се добри односи између Бајшића и Паштровића.

Није познато какав су став заузели Паштровићи у скобу између Ђурђа Страцимировића и Радича Црнијевића ни чију су власт признавали док је овај био господар Будве, Грбља и Лупитице. Так, када је после Радичеве погибије (април 1396) завладао Будвом босански војвода Сандољ Хранић, властелинска породица Паштровића стала је очигледно на његову страну. До тога можда и није дошло одмах, већ у току његове борбе против Бајшића, свакако већ првих месеци 1396 год., када се и сам налазио код Ратачког манастира, одакле је одржавао везе с Дубровчанима. Будвом је од јуна 1396 год. управљала Сандољева жена Јелена, коју је муж тамо послao право с венчања.⁸ У априлу 1398 год. Дубровчани су предузимали мере да је бродом пребаце из Будве, где се није осећала сасвим у безбедности. Тада се у Сенату помињало да властела која крену по њу поведу разговоре с Паштровићима о рушењу и уклањању солана које је Сандољ био подигао у Суторини код Херцегновог и о забрани продаје соли у Будви. Преовладао је предлог да се о свему томе разговара са самом Јеленом када је довезу у Дубровник,⁹ али би и сама намера да се обрате Паштровићима.

⁵ Конст. Јиречек, и.д., I, 77; II, 46.

⁶ J. Gelicich, *Monumenta Ragusina*, т. IV, Загреб 1896, 52.

⁷ Ј. Тадић, Писма и упутства Дубровачке републике, Београд 1935, 231—232; J. Gelicich—L. Thallibczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest 1887, 60—61; Mon. Rag. IV, 127—128; М. Динић, О Николи Алтомановићу, Београд 1932, 19.

⁸ В. л. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 363—364; G. Gelicich, *La Zedda e la dinastia dei Balšići*, Split 1899, 190—194, 199.

⁹ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, II, Paris 1899, 72—73; В. л. Ђоровић, и.д., 364, нап. 1; G. Gelicich, и.д., 198. Упор. М. Гецић, Дубровачка трговина солу у XIV веку, *Зборник Филозофског факултета*, III, Београд 1955, 99—100.

вићима говорила о томе да су они на Хранићевим поседима у Зетском Приморју добили неку истакнутују улогу. Можда управо ове везе с војводом Сандијем Хранићем објашњавају доцнију појаву читавог низа властеле с презименом Паштровић (Алекса, Никола, Остоја, Радич, Стефан) у служби самог Сандија, а затим Радослава Павловића и Сандијевог наследника Стефана Вукчића. Почетком XV века јављају се Паштровићи као властелинска породица с поседима на Неретви.¹⁰ Задужили су великог војводу у Зетском Приморју, од кога је 1398 год. морао дићи руке због околности које су нам данас сасвим непознате. Како им после обнове власти Ђурђа Страцимировића тамо више није било опстанка, морали су се повући са својим босанским господаром.

Карактеристично је да се током XV века у крају коме су сами дали име помињу тек понека, врло ретка лица с презименом Паштровићи.¹¹ Становници овог краја јављају се у документима са својим личним и очевим именом, а тек понекад с презименом, које је често постало од неког надимка и које ће се задржати као општи назив читавог племена или појединог његовог братства. Међу њима неће бити ни племена ни братства с презименом Паштровић. Име те властелинске породице задржају, међутим, сам крај и, по њему, сви његови становници. Јоп ће се 1426 и 1435 год., у преговорима између српског деспота и Млечана, напоредо помињати Паштровићи и Режевићи,¹² а онда ће ови последњи почести једноставно да се сматрају за једно од паштровских племена.

II

Из времена пре признавања млетачке власти подаци о Паштровићима прилично су оскудни. Тек под Млечанима (од 1423 год.) сусрећу се установе које раније нису помињане мада се њихова појава може објаснити једију ранијим стањем.

Млетачки извори помињу област Паштровића под влашћу Балшића 1409 год. у предлогу о разграничењу који су саставили Млечани преговарајући с Балшићем III око склапања мира.¹ Дубровчани су 1403 год. били спремни да преговарају с Паштровићима да би од њих добили војну помоћ у рату против босанског краља Остоје.² Могли су преговарати с паштровском властелом, тим ситним поседницима и ратничима, јер су они били у стању да зачас покрену мање одреде својих саплеменика и људи.

¹⁰ К. Јиречек, и.д., I, 46; II, 278; Notes et extraits, II, 133, нап. 3, 170, нап. 5, 173, нап. 4, 180, 437, нап. 4; Конст. Јиречек, Споменици српски, Споменик XI, Београд 1892, 72, 75.

¹¹ Појединачна лица с презименом Паштровић наводе се доцније у овој расправи.

¹² Listine IX, 10, 81; Notes et extraits, I, 575.

¹ Listine VI, Загреб 1878, 22.

² В. Л. Боровић, и.д., 383; L. Thallóczy—Const. Jireček, Emil. Šufflay, Acta et diplomata res Albaniæ mediae aetatis illustrantia, Vol. II, Vindobona 1917, 228; G. Gelcich, La Zedda, 222; Notes et extraits, II, 106.

Ситна паштровска властела имала су своје баштине и добијала од својих феудалних господара проније, на којима су живели и радили од њих зависни сељаци. Начином живота и занимањем од њих се пису битно разликовали; одвајао их једино повлашћен положај, који им је доносио извесне приходе, права и власт на сићушном подручју њихових поседа. Двадесет пет домаова у Ластви (Кастел Ластви, утврђену поред мора — данашњем Петровцу) служило је самом Балши III и непосредно од њега зависило.³ Појединци су имали баштине и проније изван паштровског атара, на подручју Будве.⁴ Обавеза ове ситне паштровске властеле према врховном сениору, Балши III, састојала се у томе да „војску војују“ и да му предају соће побрано од зависних људи на свом домену, сасвим у складу с 42 чланом Душановог закона.⁵ Јер, када су претставници те исте властеле проговарали 1423 год. с Млечанима о условима предаје, нудили су са своје стране војну службу „cum eorum sequacibus et amicis, habitatoribus dictorum locorum“, разуме се уз територијална и временска ограничења, и обећавали да ће млетачкој влади плаћати годишње 12 сребрних гроша у својој монети „за сваку кућу или огњиште поменутих људи и становника тих крајева према старим обичајима“.⁶ Тих дванаест сребрних гроша уствари је старо српско соће — „перперь динарми“ — далеко мањи намет од онога што се у то доба тражило не само на Зетском Приморју већ и у Србији.⁷ И они су сами, несумњиво, под Балишићима — Бурђем Стракимировићем и Балшијем III, сабирали од својих људи већи намет, дукат по огњишту, да би њихов господар могао да плати харач Турцима.⁸

Територија Паштровића није била жупа у географском смислу — то је приморски појас на падинама брда —, али је, у државној организацији, имала неоспорно значај жупе, без градског средишта, са два мања утврђења.⁹ Становништво Паштровића одржавало је зборове, на којима су решавана многа локална питања и уклањани међусобни спорови. Такви су зборови сазивани и по другим српским жупама; сазивао их је несумњиво локални претставник државне власти; на њима се расправљало и одлучивало уз активно учешће и претежан утицај ситне домаће властеле. На такве се зборове није односила позната забрана 69 члана Душановог законика „Себрова събора да нѣсть“,¹⁰ јер су они били саставни део државног организма, а не превратнички и недозвољени скупови потчињеног становништва, како је то убедљиво показао Ал. Соловјев својом анализом 69 чл. Душановог законика.¹¹ Јасно

³ Listine IX, 10.

⁴ Исто, 15.

⁵ Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана, Београд 1898, 38.

⁶ Listine VIII, 226—227.

⁷ И. Божић, Доходак царски, Београд 1956, 69.

⁸ Listine VI, 56.

⁹ И. Сидрик, н.д., 132.

¹⁰ Ст. Новаковић, н.д., 56.

¹¹ А. Соловјев, Себров збор, Архив за правне и друштвене науке, XVII-3, Београд 1928, посебан отисак, 5—8.

је да су на тим зборовима пресудну власт имала властела, али се из извора не види у коме су облику она била носилац јавне власти у свом крају. То нам питање могу осветлiti њихови захтеви поднети 1423 год. млетачком претставнику Франћеску Бембу као услов за ступање у службу Републике. Том приликом су трајкили да им се призна дотадашњи поредак, и то у облику који је за њих био најновљији. Први захтев је гласио: „Горе наведена властела желе да на свом збору (већу — *consilium*) бирају себи сваке године управљача (гестогем) кога би морала потврдити прејасна дуждева влада да би он њима управљао и делио правду као у грађанским тако и у кривичним споровима према њиховим старим обичајима и статутима“.¹² Гај управљач — „гестог“ — проглашен је у историографији за кнеза, о коме је знала и локална традиција, коју је Стјепан Митров Љубиша унео у своју приповетку „Скочићевојка“: кнез се наводно бирао све до краја XV века; после одласка последњег кнеза, Стевана Штиљановића, нико више није биран у то звање.¹³ Међутим, из сачуваних извора види се само да је током XV века међу функционерима паштровске општине био један војвода, који ће доцније бити замењен двојицом. Али, њихов захтев из 1423 год. показује да је „жупом“ и раније управљало једно лице, како под Балишићима тако и у време српске државе. У Душаново доба, када је централна власт била јака, то је био од цара постављени чиновник — кефалија —, разуме се властелин, који је имао у својим рукама извршу власт, одговарао за безбедност друмова на свом подручју и извршење судских одлука; сам није имао судску власт, али је претседавао суду царских судија. Све функције обављао је уз сарадњу и саодговорност своје „властеле“.¹⁴

У време слабљења централне власти, локални земљопоседници — властела — показивали су тежњу до тог „управљача“ сами бирају из својих редова на годину дана; зато су такав захтев и формулисали Паштровићи у својим захтевима (*capitula*) из 1423 год. Према тим захтевима, он би имао и сву судску власт у својим рукама, што се никако не слаже са стањем из времена цара Стефана Душана, мада се управо на његово законодавство односе „statuta“ која се том приликом помињу уз „старе обичаје“.¹⁵ Доцнија пракса показује да тај захтев, који је уз остale био прихваћен од млетачке владе, није никако провођен у живот;

¹² Listine VIII, 225.

¹³ А. Вучетић—Д. Миковић, Повјест Паштровића, Српј V, Дубровник 1906, бр. 5, 238; А. Соловјев, Паштровске исправе XVI—XVIII века, Споменик LXXXIV, Београд 1936, 3; И. Сидрик, и.д., 131; Стј. Митров Љубиша, Приповести пригорске и приморске, Срп. књ. задр. 177, Београд 1924, 59.

¹⁴ Упор. чл. 160 и 178 Д. З. Ст. Новаковић, и.д., 125—127, 138—139; К. Јиречек, Историја Срба, II, 17.

¹⁵ „Паштровићи . . . нису имали свој статут, само поједине привилегије од Млетака. Па и нису имали потребу за засебним статутом, јер су још од Душанова доба чували традицију законодавства великог цара. Његове су законе преписивали, скраћивали, прилагођавали својим приликама“. А. Соловјев, и.д., 3; Исти, Душанов законик код Паштровића, Архив за правне и друштвене науке, XXVII (XLIV), јул—август, Београд 1933, 17—26; И. Сидрик, и.д., 153—154.

судске послове обављао је „стол од правде“, у чијем су се саставу на првом месту налазила четворица судија. Не располаже се подацима о томе ко је и како вршио судске функције непосредно пре прихваташа млетачке власти. Али је некакав „гестор“ очигледно и до тог времена постојао. И то је вероватно био Дабижив Алексић, први на листи четрнаесторице паштровске властеле која су изиела своје захтеве Франческу Бембу, једини властелин уз чије се презиме налази и племенско име Паштровић. Он је био главни претставник Паштровића када је Балша III 1413 год. издао у Будви повељу о оснивању манастира Прасквице.¹⁷ Том чину су, уз више Будвана и которског изасланика, присуствовали Балшин војвода Ђурађ Ђурапевић са сином и посланик војводе Сандала — Алекса Паштровић.¹⁸ Но, паштровско друштво као и историја самих Паштровића постају нам боље познати тек у време млетачке врховне власти.

III

Паштровићи су се потчинили Млетачкој републици у јеску борбе коју је ова водила против деспота Стефана Лазаревића о Зетско Приморје и северноалбанске крајеве. Настојећи да ослабе противника, Млечани су привлачили на своју страну сигну српску и арбанску властелу; и свима су нудили новац. Но, у томе нису постигли неки виднији успех. За себе су успели да вежу само Паштровиће и Памалиоте.¹⁹

Средином марта 1423 год. млетачки Сенат доноси је одлуку да за новац и шездесет хламида купи подршку Паштровића како би се которска територија заштитила од опасности.²⁰ Паштровска властела одржала су са својим људима збор²¹ поред „својих млинова уз обалу“, формулисала захтеве и с њима послала четрнаесторицу својих претставника Франческу Бембу, који их је примио на својој галији и 4 априла прихватио њихове услове за ступање под власт Републике. Паштровићи

¹⁴ И. Божић—Бр. Павићевић—И. Сидик, Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, Цетиње 1959, док. бр. 2, 13, 14, 16 итд.

¹⁵ Државни архив у Котору (ДАК), књ. VI, 709; Конст. Јиречек, Споменици српски, 68. Оригинал цитирам због извесних разлика у читану. П. Шеровић, Повеља о оснивању манастира св. Николе у Прасквици и њени додаци. Историски часопис V, Београд 1955, 325, 326, 328.

¹⁶ За оснивање цркве св. Николе одвојила су од својих поседа комад терена у Прасквици паштровска властела (zentilhomeni Pastrovichi) Никола и Радич Радосалић, Вукашин и Радаљ, Бечић (у тексту Berich) и Лесин Андријић. Доцније је цркви приложила комад земље жена Дабижива Алексића Јерослава с кћерима, вероватно после мужевљеве смрти (он је 1437 год. помснут као покојник), и то од своје баптине (del suo patrimonio). Међу свједочима налазио се и њен зет Хрвоје Новаковић. К. Јиречек, Споменици српски, 68; ДАК, књ. VI, 175.

¹⁷ Ст. Станојевић, Борба о наследство Баошино, Сремски Карловци 1902, 16—58.

¹⁸ Notes et extraits, I, 332.

¹⁹ У латински писању исправи употребљена је реч consilium. Закључак И. Сидика, и.д., 134, да је реч латински превод збора непосредно потврђује један документ из 1446 год., у коме стоји „secundum continentiam literae sibi seu consiliu Pastrovichi otut“. ДАК, књ. IX, 701.

су обећали новим господарима бесплатну службу у рату и било коме другом послу на територији од Бара до Котора и њиховој околини; у скадарској области служили би о свом трошку само осам дана, а преко тог рока под платом коју Млечани обично дају домаћим људима када их узимају у службу на својим поседима. Уједно су се обавезали да ће њихови људи шлаћати Млечанима сваке године једну перперу по огњишту. Тај уговор обавезивао је Млечане 1) да потврде њиховог старешину кога па збору буду бирали сваке године да њима управља и да им суди, 2) да им потврде права и границе, како оне које су тада држали тако и оне које су им насиљно отете уколико једног дана успеју да их врате, 3) да ће паштровској властели и њиховим људима дати склониште на својој територији, у Котору и по околини, уколико због напада деспотове или турске војске буду принуђени да напусте своје домове, 4) да ће их, у случају склapanja мира с деспотом, задржати под својом влашћу, 5) да па њихове производе неће наплаћивати никакве царине ни у Млетцима ни на својим осталим поседима и, најзад, 6) да ће потврдити опата „sancte Marie de Jotam“, ујака једног од преговарача, Радича Грубачевића, и да га неће лишити његове опатије.⁴ Мада је млетачки дужд тек 17 маја 1424 год. ратификовао овај споразум, пошто су све његове тачке детаљно проучене у већима,⁵ одмах су предузете мере да се он оствари, што значи да се Паштровићи вежу за Млечане. Которски провидур Марко Барбадиг обезбедио је 200 дуката и дао Марину Друшку, познатом которском трговцу пучанину, који је имао поседе по читавој Боки и у неколико махова задужио Млечане, па зато и добио млетачко грађанство,⁶ да би испунио обећања дата Паштровићима; из Млетака су крајем јуна 1423 год. упозоравали Барбадига да тај повац одмах употреби за шта је намењен и да о томе обавести капетана кулфа — Франческа Бемба; у истом циљу послато му је из Млетака, уз 300 дуката, и 28 печа веронских тканина.⁷ Како су у међувремену већ били поведени преговори о миру с деспотовим претставницима, саопштавано је почетком јула Барбадигу и Бембу да миром треба обухватити Памалиоте и Паштровиће са осталима који су прихватили млетачку власт.⁸ Уговор о миру склоњен је 12 августа 1423 год., али је питање Паштровића остало отворено, јер капетан

⁴ Listine VIII, 225—226; Ј. Шарапић, Србски историски споменици Млетачког архива, Гласник ДСС XIII, Београд 1861, 174—178. Упор. И. Синђики, н.д., 127—128; Вучетић и Микопић нису употребили штампани текст овог уговора, већ неки рукопис који им је, из своје збирке, ставио па расположење „племснити господин конте Висковић“, с. 238. Садржина текста је иста, једино су имена паштровских изасланика унакажене, а њихов број свесден па дванаест. Из исте збирке цитираће они и друге млетачке документе којих нема у објављеним збиркама, али који несумњиво претстављају преписе оригинална, упркос сумњи у њихову аутентичност коју је изнеса И. Синђики, н.д., 131.

⁵ Listine VIII, 272.

⁶ Ј. Стјепчић, Prevlaka, Загреб 1930, пос. отисак из „Bogoslovske smotre“ бр. 3, 45—48.

⁷ Listine VIII, 138, 233—234, 237—238.

⁸ Исто, 238, 239.

кулфа Бембо није имао овлашћење да их на тражење Ђурђа Бранковића прета деспоту; остало је да сам деспот и Сињорија о њима донесу одлуку.⁹ Ниједна страна није желела да спорна питања онемогуће склањање мира. Али су зато, преко посланика настављени разговори о њиховом решавању. Изасланици Паштровића тражили су у Млечима да се њихов споразум с Франћеском Бембом потврди, па је тек онда и дошло до његове ратификације, у мају следеће године.¹⁰

Посланици Ђурђа Бранковића који су преговарали у Млечима у августу 1425 год. тражили су, уз остало, да се деспоту врате Паштровићи. Млечани су са своје стране захтевали да се, у складу с мировним уговором, пусте на слободу заробљени Паштровићи. Како српски посланици нису били овлашћени да прихвате млетачки предлог о томе да се решење спора заједнички повери неком трећем лицу, напустили су Млетаке предложивши Сињорији да попуште свог човека деспоту.¹¹ Почетком септембра овлашћен је „капетан албанских крајева“ Франћеско Квирини да с Ђурђем Бранковићем расправи спорна питања, међу којима су нека потрзали и сами Млечани. Стављено му је у задатак да буде неопустљив у ногледу Паштровића, којима су обећали да их неће никоме уступити, па то не би могли ни учинити „*sine preiudicio honoris sui*“. Могао је обећати у замену за Паштровиће и до 500 дуката годишње. Млечани су пристајали да уступе деспоту Ратачку опатију, мада су и Барани и Паштровићи тврдили да она припада њиховој територији; не улазећи у то питање, пристајали су да је уступе као део барског дистрикта. Уколико се не би постигао споразум, Квирини је био опуномоћен да предложи Ђурђу Бранковићу арбитражу трећег лица, које би он сам изабрао, под условом да оно не буде сумњиво Млечанима и да не буде у сродству ни са једном заинтересованом страном: у обзир није долазио босански војвода Сандаль као очух Балше III, али је Република пристајала да то буде византиски цар, ахајски кнез, јањински деспот, сељски кнез Никола, флорентинска, сијенска или анконска општина, болоньски или сијенски универзитет и било ко из породице Малатеста.¹²

Деспот Стефан опуномоћио је Ђурђа Бранковића својом повељом издатом 22 марта 1426 год. „in Topolonica“ да с Франћеском Квирињем реши спорна питања. Они су месец дана доцније (22 априла), на двору Ђурђа Бранковића у Вучитрину, постигли споразум у свим питањима, па је нађено решење и за Паштровиће. Нејасна места у овом споразуму објаснили су и допунили заједничком изјавом, редигованом 11 септембра исте године у Дривасту. Ђурађ Бранковић се сагласио да Паштровићи и Режевићи остану Млечанима „са свим својим“ прошијама, баптизама, миразима и свим другим стварима“ које су поседовали *по праву*, што значи до смрти Балше III; изузетак су чинили они Паштровићи који су у време склањања мира били непосредно потчи-

⁹ Исто, 250.

¹⁰ Исто, 133.

¹¹ Гласник XIII, 222, 225.

¹² Исто, стр. 224—225, 226, 229, 231, 232, 234; Notes et extraits, I, 405—406.

њени (а *obediencia*) деспоту или, у његово име, Ђурђу Бранковићу. То су били Вукашин Бечић са свим синовима сем најстаријег, Радич Црнац, Алекса Митровић са својим нећацима и Переza Режевић са свим својим пронијама и баштинама. Вучитринским споразумом је предвиђено да они Паштровићи који остају под влашћу деспота задрже поседе које су имали у доба склапања мира (1423); изјавом у Дравасту, у којој се и они поименично наводе, каже се да ће задржати оно што су имали у време Ђурђа Страцимировића и Балшића III. Паштровићи који су остали под млетачком влашћу имали су право на проније и друге поседе које су држали на деспотовој територији око Будве у време последња два Балшића. Оба документа посебно говоре о Ластви. Млечанима је тамо признато двадесет пет кућа које су биле у служби Балшића; остале куће, изнад тог броја, требало је да признају власт српског деспота. Према томе, овде није утврђивана државна граница; дељени су поданици и поседи који су њима припадали, а од којих су зависили приходи врховног господара. Није се гледало у том тренутку на Паштровиће као на организациону целину која има своју унутрашњу структуру. Зато није ни расправљано о границама те општине или „јкупе“. Оне су утврђене за Будву и Ратачку опатију; одређивањем њихове територије утврђивано је докле све допире њихова јуридификација. Тако су Млечани теоретски прекршили свој уговор с паштровском властелом, којој су 1423 год. гарантовали унутрашњу управу, права и границе (*iura et confinia*). Паштровићи нису признати за организациону целину која има своју структуру и своја права. Зато ће они, мада ис без унутрашњих трвења, учинити све да своју област сачувају као посебну општину — „комунитад“. Њихова је област већ тада одређена утврђивањем граница града Будве и опатије св. Марије Ратачке. Граница између Будве и Паштровића почињала је при обали „на реци названој Река“ (доцнији Бабин Вир у Бечићима) и одатле се пењала „према брду које се зове Предње“. Света Марија Ратачка „почевши од Мостреса (!) граничи с Лаством“; детаљнијих података овде нема, јер је атар Ластве вероватно бих свакоме познат,¹³ али, то су несумњиво оне исте границе које је краљ Милутин око 1303 год. потврдио опатији Св. Марије Ратачке: „оть Ластъве, како тече студъньцъ *Мосѣцъ* у ластовъско блато, горѣ оть Мостица узъ брѣдо по вѣнцу, а одъ вѣнца у Шаптинску скалу“.¹⁴ Деспот Стефан ратификовао је овај споразум у Сребреници 25 јула 1426 год., а Млечани 3 фебруара 1427 год.¹⁵

Ситуација се на Зетском Приморју променила када је у јулу 1427 год. умро деспот Стефан Лазаревић. Његов наследник Ђурађ Бранковић напустио је тада Зету да би преузео власт у Србији и провео у живот уговор у Тати. Ускоро је дошло и до турског напада који се завршио заузимањем Ниша и Крушевца. Заповедник Голупца предао је град, место Сигисмунду, Мурату II.¹⁶ У таквим приликама нови деспот

¹³ Listine IX, 8—9, 10, 15, 16; Гласник XIII, 244—248, 251, 264—265.

¹⁴ T. Smičiklas, Codex diplomaticus, VIII, Загреб 1910, 98; F. Gr. Milićević, Monumenta Serbica, Vindobona 1858, 68.

¹⁵ Listine IX, 19—20; Гласник XIII, 258—260, 270—272.

¹⁶ Констант. Јиречек, Историја Србије, I, 354—355.

није могао обраћати пажњу на Зету; користећи се тиме, Црнојевићи (Ђурашевићи) притиснули су деспотове поседе у Приморју. Да би их тобоже сачували за деспота, Млечани су тада узели под своју заштиту и под своју власт Луштицу, Богдашиће и Паштровиће. Сачуван је уговор који је котарски кнез Јован Бембо склопио с Богдашићима 17. јуна 1428 год.¹⁷ „ради очувања државе и части поменутог господина Ђурђа Брашковића“. Вероватно су у исто време и деспотова властела у Паштровићима била принуђена да прихвате млетачку власт, додуше привремено, ради заштите од Ђурашевића. Богдашићи су се обавезали да ће шлаћати „сваке године једну перперу котарских гроша за свако огњиште или кућу, како то чине и шлаћају Паштровићи“.¹⁸ Како је деспот узимао дукат по огњишту, ова је клаузула уговора била несумњиво привлачна за деспотовсke људе у Паштровићима. И такво је стање остало све до 1435 год. А оно је убрзо довело до трвења међу паштровским властелом.

Према споразуму од 1426 год. под млетачком влашћу остало је већина паштровске властеле; она су имала своју унутрашњу организацију — Збор и војводу.¹⁹ Војвода је био Радич Грубачевић, један од четврнаесторице властеле која су 1423 год. преговарала с Франћеском Бембом. Са својом браћом, он је био најпоузданiji ослонац млетачке власти у Паштровићима и од котарске благајне добијао месечну плату од осам перпера, а повремено и одело на рачун млетачке благајне.²⁰ У котарским документима помиње се као „*vaivoda Pastrovichiorum principalis*“,²¹ дакле с титулом која открива војну функцију његовог старешинства и која својим другим делом потсећа на шефове донацијих мрдитских ратника „*prink, pringi, prenk*“.²² Јер, назив „*principalis*“ није атрибут уз титулу „*vaivoda*“; у истом документу он се назива „*dominus Radicius, principalis*“.²³ О војничком карактеру његовог старешинства следочи докуменат који говори да је он 1431 год. купио за 56 перпера панцир од најамника у котарској тврђави Петра из Астија; обавезао му се у јуну да ће до августа исплатити 50 перпера, које му је после куповине остао дужан, уз јемство котарског властелина Луке Паутине, с којим је и иначе имао присне везе, јер га је истог дана одредио за свог прокуратора.²⁴ Његов је утицај у Паштровићима, захваљујући

¹⁷ ДАК, књ. IV, 45; L. Stjepčević, Kotor i Grbalj, Сплит 1941, 114—115.

¹⁸ На истом месту.

¹⁹ Паштровски збор (*sborum Pastrovichiorum*) помиње се први пут под тим називом 6 фебруара 1431 год. у котарској архивској грађи, кн. V, 17. И. Синдић, н.д., 134, знао је за први помен „збора“ у документу из 1454 год.

²⁰ Listine VIII, 137.

²¹ ДАК, књ. V, 200.

²² M. Šufflay, Srbi i Arbanasi, Београд 1925, 63.

²³ Р. Ковијанић—И. Стјепчић, Културни живот старога Котора, I, Цетиње 1957, 175, преводе ту титулу једноставно „главни војвода Паштровић“, што би претпостављало постојање других војвода. Међутим, исте се године у саставу паштровског збора наводи с „судија и војвода и властела Паштровићи“. ДАК, књ. V, 17, што значи да је тада постојао само један војвода.

²⁴ ДАК, књ. V, 200, 201.

млетачкој заштити, био неоспоран, па је, изгледа, из године у годину биран за војводу: у том се звању помиње и 1437 год.²⁵

Властела која су до 1428 год. била под непосредном деспотовом влашћу заузимала су према Млечанима дружији став, поготову што су сада, нашавши се у заједници са осталим Паштровићима, доспела у подређен положај. Радич Црнац са своја два сина, Дабијивом и Радичем, изазвао је оштар сукоб и свађу на збору Паштровића, вероватно крајем 1430 или почетком 1431 год. Против паштровског збора они су изрекли многе погрде и увреде и починили дела на његову штету; усprotивили су се плаћању намета на који су се Паштровићи обавезали Млечанима. Када је поврх тога Збор предузео мере да искви Паштровићи врате новац и ствари које су отели једном Млечанину под Баром, они су се томе усprotивили. Тешко је рећи да ли су на такав став постакли Радича Црнца и Дубровчани, чији је Сенат у јулу 1430 год. изгласавао поклоне његовом сину.²⁶ а Изгледа да је акција Црнца написла на жив одзив међу Паштровићима, јер је одмах морао интервенисати каторски кнез и капетан Никола Пизани: Радич Црнац је ухваћен и бачен у окове у каторској тврђави. Да то није учинјено, каже се у записнику састављеном доције у Котору, „многа би зла уследила међу самим Паштровићима, новац млетачке владе не би био сакупљен шити би се поменутом опљачканом Млечанину дала икаква накнада“. Али, утицај Радича Црнца био је у Паштровићима врло јак, и каторски кнез у драстичним мерама није смео ини до kraja: морао га је после 25 дана пустити из затвора под условом да не напушта Котор и уз потребно јемство да ће изићи пред кнеза кад овај то буде желео. Када су о празнику св. Тријуну дошли у Котор паштровска властела са око сто својих истакнутих људи, кнез је позвао Радича Грубачевића с браћом и већим бројем истакнуте властеле да би их убедио у потребу мирења с Радичем Црнцем. Ту су „судије и војвода и властела за себе и у име читавог Паштровског збора“ опростили све кривице и увреде Радичу Црнцу и његовим синовима, а ови су са своје стране обећали да ће их убудуће сматрати за браћу и добре пријатеље и поштовати их према њиховом рангу, затим да ће бити верни млетачкој влади и покорни њеним функционерима, да искре чинители нипита на штету осталих Паштровића, ни проливати њихову крв, већ их бранити и њихове непријатеље сматрати за своје смртне душмане.²⁷ Записник који је о томе сачуван претставља акт мирења међу самим Паштровићима, акт какав ће се доције чешће сусретати у односима између самих Паштровића и њихових суседа. До мирења је дошло на иницијативу млетачког кнеза у Котору,²⁸ под његовим притиском први сукоби међу Паштровићима били су уклоњени. Млечани су их после тога сматрали својим

²⁵ ДАК, књ. VI, 156.

²⁶а Држ. архив у Дубровнику, Acta Cons. Rog. IV, f. 195.

²⁷ ДАК, књ. V, 17 (документу недостаје крај).

²⁸ Према томе, мирење из 1440 год. које наводи И. Синдик, и.д., 147, не би претстављало први случај „млетачког уплитавања у штету умира у Паштровићима“.

верним поданицима, које не може да заведе пропаганда босанског војводе Сандиља Хранића кад је он поново показао интересовање за своје некадашње поседе, па су саветовали Которанима да се на њих ослоне и у угушивању Грбаљске буне почетком 1433 год.²⁸ Међутим, 1435 год. српски деспот Ђурађ Бранковић поставио је, уз остало, и питање врховне власти над Паштровићима и Режевићима,²⁹ разуме се онима који су уговором од 1426 год. њему припадли, а које су Млечани две године доцније узели под своје „окриље“. Сви су спорови били решени уговором који је млетачки изасланик Никола Мемо склонио 14 августа исте године у Смедереву. Деспоту су већ били враћени његови поседи у каторској околини и у Паштровићима; он је сада трајно да му се преда новац који је у протеклом периоду убиран од намета по огњишту у његовим селима; није пристајао на перперу по огњишту већ је трајно дукат, колико је сам побирао од својих сељака; Млечани су му предлагали да разлику сам покупи, јер су ти сељаци сада под његовом влашћу. Млетачки посланик се са своје стране жалио да Будвани не дозвољавају неким Паштровићима да се користе својим поседима на територији Будве, како је било предвиђено ранијим уговорима, и захтевао да Ђурашевићи и поједини њихови поданици врате одузете баштине Калођурђу Ћудићу (Chiudich) и Хрвоју Новаковићу и пет крава неком Десину.³⁰ Споразум је постигнут на тај начин што се деспот за ово и сва друга потраживања задовољио глобалном сумом од 4000 дуката; уједно је обећао да ће послати своја два властелина да реше питање враћања поседа од стране Ђурашевића.³¹ Тим су спорови били отклоњени и деспот је 26 марта 1436 год. добио млетачко грађанство.³²

Деспотова власт у Зети и Зетском Приморју није дugo трајала: турска офанзива, која је почела 1438 год. завршила се већ следеће године падом Смедерева и покоравањем деспотовине. Деспот се склонио у Угарску, одакле је долазио у Зету да би нешто предузео против Турака, али, тамо су му се испречили Црнојевићи, и он је морао да напусти Зету и да се, после неколико месеци боравка у Дубровнику, врати крајем јула у Угарску.³³ У Паштровићима је већ крајем 1439 или почетком 1440 год. дошло до неких унутрашњих сукоба. Грубачевићи су тада убили Хрвоја Новаковића, зета Џабижива Алексића,

²⁸ I. Stjepović, Kotor i Grbalj, 68; G. Četemšnik, Kotorski dukali i druge listine, Glasnik Zem. muzeja XXXIII/XXXIV, 141.

²⁹ Notes et extraits, I, 275.

³⁰ Listine IX, 81, 85, 86; Glasnik XIV, 10—11, 21, 22, 25. Хрвоје Новаковић имао је баштину „in sasumisne montis post Scloc“ (Љубић), „in sasumisne montis Sdrie“ (Шафарик). Очигледно су обојица погрешно прочитали то место; Шафарик је чак изоставио реч „пост“, што је несумњиво саставни део имена тог брда. У том случају реч би била о брду Пождријелу изнад Грбаља, које је тада било под влашћу Ђурашевића. С. Накићеновић, Бока, Насеља српских земаља IX, Београд 1913, 580.

³¹ Listine IX, 81, 83, 87; Glasnik XIV, 13, 15—16, 25.

³² Glasnik XIV, 26—28.

³³ И. Божин, Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд 1952, 87—89.

који је за живота био најистакнутија личност у Паштровићима, и неког Новака Милаковића. Бојећи се крвне освете, Радич Грубачевић је морао да се склања с браћом. Он који је и 1437 год. помињан као војвода наводи се у једном документу из марта 1440 год. као „становник Котора“.³⁴ Не види се на чију иницијативу, у априлу исте године састале су се у Котору ради мирења две закрвљене стране. Двадесетчетворица изабране паштровске властеле, од којих је свака страна предложила половину, нашла су тада решење које су прихватиле обе стране: требало је да Грубачевићи дају родбини убијених тридесет, а ови њима дванаест кумстава „према њиховом обичају и обреду“. Улога млетачког кнеза у Котору није ни у овом мирењу изостала; коначна одлука донета је у његовој палати — „у дворани већа“.³⁵

Но, ситуација у Зетском Приморју постала је све сложенија. Како деспотовине више није било, истакао је право на Зету босански војвода Стефан Вукчић Косача — потоњи херцег — и као зет Балше III и као настављач ранијих Сандаљевих покушаја. За своје планове придобио је и Стефана Црнојевића. Већ у септембру 1441 год. учврстио се у Горњој Зети. Бојећи се његовог силаска на деспотове поседе у Приморју, Млечани су покушавали да га одврате преговорима, а у исти мах су развијали агитацију међу дотадашњим деспотовим поданицима. Када је Стефан Вукчић спролећа 1442 год. успео да уђе у Бар, мада само за неколико месеци, Млечани су издали наређење которском кнезу и капетану Јадранског Мора да заузму Доњу Зету с Будвом; скадарском кнезу су наредили да заузме Бар и Дриваст. Сва та места су се и предала сем Бара, око кога су настављене борбе с војводом Стефаном и у јануару 1443 год. У другој половини 1442 год. Будва и Дриваст су признали млетачку власт,³⁶ али је већи део Паштровића припао босанском војводи. Желели да с њим склопе мир, Млечани су почетком 1443 год. пристајали да му признају власт над Баром и околином, али су захтевали да Паштровићи остану под њиховом влашћу,³⁷ и то сви без разлике. Из докумената се не види докад је већи део Паштровића остао под влашћу босанског војводе. Почетком маја 1443 год. налазио се у Млечима војвода Радич Грубачевић (који се овом приликом наводи као Паштровић) и заједно с неколико својих земљака трајко пензије као награду за заслуге своје и њихових породица. Према његовом излагању, док су сви Паштровићи пришли Стефану Вукчићу, он је с браћом остао веран Републици и повукао се у своје мало утврђење на једном острвуцу („super scolio prope marinam“); с њима су се повукли Никола „de Ladino“(!) с браћом и пећатима, Ђурђе „Glaves“ (Калођурђе Главоч познат од раније као присталица Радича Грубачевића) с двојицом браће, затим неки Гргор, Никола, Паскал, Алгрето и Ђурђе Кањошевић.

³⁴ ДАК, књ. VI, 924.

³⁵ ДАК, књ. VI, 935—936, 979—981.

³⁶ В. Л. Ђоровић, „Хисторија Босне“, 460—467.

³⁷ Listine IX, 156—159.

³⁸ Исто, 167; Гласник XIV, 71.

Сви су они дошли с Радичем у Млетке да траже пеизије и добили их.³⁹ Није јасно да ли су они кренули у Млетке кад су већ у Паштровићима обновили своје и млетачке позиције, о чему сами ништа не говоре, или, што је вероватније, само тражили награду за верност док је још сукоб био у току.⁴⁰ Ни једном речју нису помињали ни Кастел Ластву. Вучетић и Миковић у свом чланку о Паштровићима позивају се на иначе непознате рукописе из збирке конте Висковића и наводе да су посланици Laステве дошли у септембру 1442 год. млетачком провидуру Марку Гену, који је био под Баром, и понудили му предају свог насеља од 50 кућа под условом да им Млечани признају старе обичаје и право да бирају своје судије, а они да за сваку кућу, изузев пет, вероватно старешинских, плаћају по једну перперу годишње. Ту је погодбу дужд наводно потврдио 14 августа 1443 год.⁴¹ Документа о овоме у објављеним збиркама нема, а како је велики број паштровских исправа међународног карактера, сачуваних, разуме се, у позним преписима, обичан фалсификат, из опрезности се сумњало у аутентичност ових података.⁴² Међутим, док паштровски фалсификати врве грубим нетачностима, у овим документима, познатим само на основу препричавања њихове садржине у поменутом чланку, нема елемената на основу којих би се могла лако оспорити тачност њихових података. У радијим српско-млетачким споразумима о Laステви је говорено уз Паштровиће, али је она увек посебно навођена. Марко Гено је у то време збила био млетачки провидур у Албанији. Обавеза од једног перпера по огњишту у складу је са обавезом која је тертила и Паштровиће. Из доцније грађе јасно се види да је Laステва у оквиру самих Паштровића имала посебну аутономију. Паштровски збор је само повремено успевао да у свој састав уведе и становнике Laステве, који су, већим делом католици и у културном погледу оријентисани према Западу, стапио испољавали већу приврженост према новом господару.

Када је деспотовина обновљена, Млечани су одбијали да врате десноту његове зетске поседе. Зато је српска војска, под командом Алтомана, прорадла 1448 год. у Зету. Перијевићи су се вратили деспоту, а сељаци на которским поседима, у првом реду из Грбљске жупе, устали против дојућерашњих господара. Тада је млетачку власт заједно са већи део Паштровића. Побуна се отегла четири године. Которани су, жељећи да загосподаре Будвом, узалуд објашњавали у Млещима да до буне Грбљана и Паштровића не би дошло да је Будва била под влашћу њиховог кнеза. Паштровићи су чак одржали и заједнички збор

³⁹ Notes et extraits, III, 123—124; Радич, Алекса, Ћабиќић и Стеван Грубачевић примали су плате на которској благајни. Алекса Ћабиќић и Стеван областили су 1444 српског писара у Котору Стефана Калођурђевића, који је вероватно био пореском из Паштровића, да наплаћује „provisiones sibi spectantes“. ДАК, књ. IX, 74, 399.

⁴⁰ Срп V, бр. 13, 630—631.

⁴¹ Упор. И. Сипдић, н.д., 131.

⁴² Издавачи млетачке грађе могли су лако превидети ове документе. Љубић је и иначе транскрибовао име „Lastua“ као „la Scua“, Listine IX, 15, и не знајући о коме је месту реч.

са сељацима из Грбља и с других которских поседа заклињући се да ће пре умрти него се покорити млетачкој власти. Према причању Маньове млетачке хронике, изгледало би да је један Паштровић (*Pastrovizza*) био старешина у Алтомановој војсци; заробљен заједно са Алтоманом, одведен је у Млетак и заточен у падовској тврђави. Грубачевићи су, разуме се, и овог пута остали верни Републици, а с њима и други војводи. Зато су Млечани, после угушивања буне, повећали провизију Стефану и Радичу обсјавши да ће је, после њихове смрти, исплаћивати њиховим синовима.⁴³ Неки Вукац се чак убацио у Алтоманову војску и за вести донете Млечанима добио од њих почетком 1449 год. плату од шест перпера месечно и признање права на очеву и стричеву баштину. На крају, Млечани су успели да привуку на своју страну и Стефана Црнојевића, а он је 1452 год. у крви угушио буну.⁴⁴

Према једном документу из Висковићеве збирке, Ластве је и овом приликом сачувала верност према Републици, због чега су устаници посели земље и куће њених становника. Када су њихови гласници известили о овоме Млетаке, дужд је 16 маја 1452 год. саопштио одлуку Сената которском кнезу и Стефану Црнојевићу да се Ластовљанима врате куће и земље.⁴⁵ Нема никаквог разлога да се ови подаци одбаце. Потврђује их и доцнији став Ластве.

За време Алтомановог ратовања и буне у Паштровићима, покушала су ситна паштровска властела да своју територију помере према југу. Млечанима није било јасно да ли домен св. Марије Ратачке припада територији Бара или Паштровића, пошто су обе општине полагале на њега право. Попуштајући десноту, у чијим је рукама био остао Бар, уступили су 1426 год. и домен опатије као део барског дистрикта. Када су се Паштровићи после побуне поново нашли под млетачком влашћу, њихов је Збор дошао у сукоб с начелником Бара око Спича, тврдећи да је тај крај одувек припадао Паштровићима. Жалили су се и которском кнезу коме су били непосредно потчињени. Которски претставници тражили су 1454 год. од Синђорије да усвоји молбу Паштровског збора, јер је у њему сада постигнуто такво јединство каквог никада раније није било. Објашњавали су Млечанима да јединство Паштровића гарантује млетачкој власти цјуну безбедност у тим крајевима, а њихова поцепаност највећу опасност. У Млецима је заузет став да се о том питању не решава док се не саслуша и друга страна и не утврди права истина.⁴⁶ Некако у исто време, посланство барске општине, која је 1443 год. пред опасношћу од млетачког напада склопила споразум са скадарским кнезом Франћеском Квиринијем о напуштању Стефана

⁴³ Остале браће Грубачевићи већ су била мртва.

⁴⁴ Конст. Јиречек, Историја Срба, I, 371, 376; Историја народа Југославије, I, 461—464; I. Stjepović, Kotor i Grbalj, 71—76; Listine IX, 290, 320—321, 436; X, 7, 150; Notes et extraits, III, 227—228.

⁴⁵ Срб V, бр. 13, 632.

⁴⁶ G. Čemšnik, Kotorski dukali, 169. Спач није приклучен Паштровићима. У XVI веку имао је своју унутрашњу организацију: 1536. г. помиње се његов збор — „sboro de Spizi“, S. Lubić, Commissiones et relationes Venetae, II, Zagreb 1877, 112.

Вукчића и прихваташу врховне власти Републике, жалило се у Млечцима да су делови њихове територије припојени Паштровићима и на тај начин стављени под управу Котора. Посланству је одговорено да ће начелник Дриваста и провидур Љеша испитати спор на лицу места и донети одлуку.⁴⁷ Опат Богородице Ратачке жалио се 1457 год. у Млечцима да Паштровићи још држе четири села, поседнута за време Алтомановог боравка у Зети, и тражио да се она врате, јер их је црква својим новцем купила.⁴⁸ Та четири села — Веље Поље, Братош, Борино и Кола Ластве (*Cola Lastue, qui est locus Pastrovichiorum*) — била су поседнута од Миковића, Николића, Томића, Подолчана и других (*Michovichis, Nicoličiis, Tomičiis, Poldocanis aliisque*). Спор је на kraju окончао которски кнез 22. јула 1458 год. доневши одлуку да Паштровићи напусте поседнута поља и да их у будуће не обрађују, јер једини опатија има право да их да на обраду коме буде хтела.⁴⁹ Млечани нису увек излазили у сусрет захтевима Паштровског збора који је сада био јединствен. Вероватно су због тога Паштровићи одбијали да исплате которској благајни намет од једне перпере по огњишту и друге обавезе. На жалбе Которана, Млечани су им препоручивали да се споразумеју са Стефаном Црнојевићем о предузимању потребних мера да би Паштровићи исплатили дужан новац и показали према которском кнезу пуну покорност и потчињеност.⁵⁰

Јединство Паштровског збора, о коме су Которани обавештавали Сињорију 1454 год., поново је разбијено после смрти Стефана Црнојевића. Његов наследник Иван, одмах поступају на власт 1465 год., променио је став према Републици и кренуо против њених поседа и поданика. Млетачки Сенат је 22. априла 1465 год. расправљао о мерама које би требало предузети „да се места потчињена нашем граду Котору (ту се мисли и на Паштровиће) која су нам на потстцај Ивана Црнојевића отказала покорност, њој врате“: расписана је награда од 10.000 млетачких ливара за оне који би Ивана убили или га предали млетачким властима било живог било мртвог; забрањено је одржавање свих

⁴⁷ Cesare Augusto Levi, Venezia e Montenegro, Venezia 1896, 50—51. Датум — 7. јун 1443 — овде објављеног документа очигледно је погрешак. У тексту се помиње прилажење Стефана Црнојевића Млечанима. Он је, међутим, први пут пришао Млечанима 26. марта 1444 год., склонивши мир са скадарским кнезом Фр. Квиринијем, који се у овом тексту помиње као покојник (стр. 52). Упор. Listine IX, 205—206. Посланици ту изјављују да је Бару одузето и оно „che per misser Piero Arimundo et per misser Zan Bembo fu reduto alla hobedinetia della nostra illustrissima signoria“ (стр. 50). Међутим, Пјеро Аrimундо постао је „potestas“ у Бару током 1449 год. Почетком исте године био је у том звању Јаков Делфини на кога су се Барани жалили као на другог Нерона. Њему су, од 1443 год., претходили Marcho de Prioli, Andrea Corner и Andrea Venier. Listine IX, 290, 314—315, 316. Према томе, постаје јасно да овај документ потиче из доцнијег времена, после 1452 год. О томе треба водити рачуна и при читању чланка Г. л. Станојевића, Услови примања млетачке власти града Бара 1443 године, Исторски часопис VI, Београд 1956, 209—210, који је изнео садржину овог доста дугачког документа, не доведећи у сумњу тачност његовог датума.

⁴⁸ Listine X, 113.

⁴⁹ Faglatti, Illyricum sacrum, VI, 469.

⁵⁰ G. Стамошник, п.д., 181—182.

веза с његовим поданицима; сви млетачки управници у Зетском Приморју и Албанији морали су се споразумети какве мере предузети да би вратили изгубљене поседе. Све су ове мере остала без резултата и Котору се ускоро морала слати помоћ. Но, у новембру 1466 год. Иван се, посредовањем херцега Стефана Вукчића и Скендербега, измирио с Млеччанима, који су му обећали све што је имао његов отац „када у потпуности врати сва села и било која друга наша места која смо држали пре његовог одметања, а која је он узурирао и неправично заузео“.⁵¹ Млеччани су доцније изричito писали каторском кнезу да су се за време Иванове акције одметнули од млетачке власти Паштровићи и сви остали између Котора и Бара. Једино је Ластва остала верна, па су њеним становницима други Паштровићи опљачкали стоку, жито и друга добра, попалили куће, сасекли винограде и њих саме отерали с њихових поседа. Иако је читав крај поново враћен под млетачку власт, Ластовљанима ни 1468 год. нису били враћени поседи ни куће, па су им гласници кренули у Млетке да траже помоћ. Сенат је 17 фебруара донео одлуку да их каторски кнез врати њиховим кућама и на старе поседе и да предузме потребне мере како би их они могли уживати без ичијег притиска, затим да осуди one који су их опљачкали и принуди да врате све што су отели. Уједно је решено да им се сваке године поклони по 25 пернера од суме коју су они били обавезни да плаћају каторској благајни, под условом да се тих 25 пернера поделје међу све становнике на равне делове.⁵² Каторски кнез је вероватно вратио становнике Ластве на њихове поседе и предузео мере да се њихови односи са осталим Паштровићима среде. Но, антагонизам је међу њима вековима остао јак, па ће Ластва углавном претстављати посебну општину.⁵³

⁵¹ Listine X, 323, 324, 329, 357, 358, 383; Конст. Јиречек, н.д., 401.

⁵² Listine X, 405—406. Вучетић и Миковић говоре о овом дукалу, опет на основу Висковићевих рукописа. Срђ V, 632. Садржина сасвим одговара овој одлуци Сената, једино се у датуму (вальда при преписивању) поткрадла гренаца. Дукал је, вероватно, написан 25. фебруара, иако се тамо наводи, али не 1464, већ 1468 године.

⁵³ Вучетић и Миковић, Срђ V, 237, су истакли да се Ластва у оквиру Паштровића одвајала: имала је своје судије и војводе и посебан печат. И. Сидику, н.д., 132, чинило се ово њихово тврђење неприхватљиво: „чаک ни они документи који се данас чувају у породичним архивима петровачким или су се до рата налазили у манастиру Градишту, који је у близини Петровца, не дају никакних података о одвојеном аутономном животу у Ластви“. Међутим, још од раније познати млетачки извештаји и, нарочито, поједиње исправе из породичних архива које је сабрао Државни архив на Цетињу јасно показују да је Ластва врло ретко била под влашћу паштровског Збора. Бовани Лишомани, у свом извештају од 1594 год. каже за Паштровиће: „... sono divisi in due fattioni, che sono i Pastrovichi antichi; et quelli di Lastua“. А. Соловјев, н.д., Споменик LXXXIV, 25. Бивши каторски провидур Бовани Долфин констатује 1616 год. да су Паштровићи подељени на дванаест племена, али „vi c nel continente di detto luoco de Pastrovichi alcuni altri habitanti, oltre le sedette dodici famiglie, in un sito nominato Lastua, che vi ne sono 200 persone in circa... et questi la maggior parte vivono alla latina“. Исто, 27. Из једног документа састављеног 1696 год. у Ластви види се да се продаја добара и тамо трипут оглашавала „per ordine degli spettabili giudici!“. Ти „spettabili giudici“ потврдили су 1701 год. и продају и „личес“: но то нису биле суђе биране од паштровског Збора, већ судије из Ластве: Франо пок. Николе Медан, Никола Петрица пок. Николе,

После Млетачко-турског рата, који је имао за последицу и пад Скадра под Турке (1479), Млечани су се, склапајући мир, морали сложити с губицима и жртвовати свог савезника Ивана Црнојевића, који није ни укључен у мир, па је напустио Зету и склонио се у Италију. Сматрајући Грбаль и Паштровић његовим поседом, Турци су их узели под своју власт. Но, када је после склapanja мира утврђивана турско-млетачка граница, Турци су се саслушавањем сведока у тим крајевима уверили да су они радије били млетачки. Пограничним уговорима од 1480 и 1481 год. вратили су их Републици.⁵⁴ Отада су Паштровићи остали под млетачком влашћу до 1797 године.

IV

Када се говори о друштву и уређењу Паштровића, треба изузети Ластву, чији су становници имали посебну општину и у којој се дуго, према извештају млетачких провидура, сачувало и исконико католичких породица. Она је у извесном смислу, иако на територији Паштровића, живела одвојено од већине (отприлике 8/10 до 9/10) становништва. Према подацима бившег каторског провидура Ђованија Долфина, живело је 1616 год. у Ластви око 200 људи. Остали Паштровићи, као што је добро познато, били су подсељени на дванаест „племена“. То подвлачи и Долфини у свом извештају: „li hibatanti di quel paese sono dodici famiglie ch'essi chiamano Parentadi“.⁵⁵ Тих дванаест племена помињу се и у сачуваним паштровским исправама, издатим од Збора и банкаде током XVI, XVII и XVIII века. Средините њихове општине био је градић Свети Стефан, подигнут према традицији од турске плене крајем XV или почетком XVI века. Провидур Микијел извештавао је 1766 год. свог наследника да та племена вуку далеке корене од дванаест властелинских породица, чије се потомство разгранало.⁵⁶ Припадници тих племена сматрали су се племством; зато су паштровске суђе и војводе издале у Светом Стефану 1727 год. Лукши Јунковићу уверење, преведено на италијански да би се њим могао ко-

Стефан пок. Ивана Медици и Антон Медици. Паштровске исправе XVI—XVIII вијеска, бр. 131. Медици нису улазили у дванаест паштровских племена; у паштровски „стол од правде“ нису бирапи претставници истог племена. По томе је јасно да је Ластва чинила посебну општину. Паштровски Збор је очигледно настојао да је себи приоји. Одатле спор 1607 год. који је решаван у Котору између Паштровића и „Каштелана“, покренут због тога што је Збор покушао да и становнике Ластве присили на давање страже. Спор је решен у Котору у прилог становника Ластве. Срђ V, 633. Понекад је Ластва укључивана у паштровски Збор, али само привремено. То је очигледно било 1689 год. када се међу четворицом паштровских суђа помиње и Андрија Кашићем. Паштровске исправе XVI—XVIII вијеска, бр. 118.

⁵⁴ Fr. Miklosich-Jos. Müller, Acta et diplomata Graeca, III, Vindobona 1865, 302, 306—307; Конст. Јиречек, Историја Срба, I, 402; J. Томић, Црнојевићи и Црна Гора (1479—1528), Глас LVIII, 1900, 163, 166; А. Дабровић, Котор под Млетачком републиком, Загреб 1931, 50.

⁵⁵ Споменик LXXXIV, 27.

⁵⁶ La seconda è più numerosa, divisa in dodici Plemi, o siano Tribu, che hanno lontana origine da dodici nobili titolate famiglie, che si sono diramate a trascendenza“. Исто, 29.

ристити пред млетачким властима, да је он „*un vero nobile delle dodici casade di questa comunità, cioè della casada Glavoz.*“³

Најстарији, засада познат, потпуни списак дванаест паштровских племена потиче из 1655. год. Ту се помињу Бечићи, Калођурђевићи, Црници, Николићи, Бутаки, Главочи, Ђуде, Режевићи, Миковићи, Томићи, Дмитровићи и Близикуће.⁴ Доцније се они неће увек помињати под истим именом. Црници се већ 1678. год. наводе као Давковићи (данас Дапковићи), док је њихов стари назив остао сачуван у презимену Кајанегра, које носи неколико породица овог племена. Николићи, које је 1655. год. претстављао Мартин Никандровић, помињу се 1692. год. као племе Никандровића „од коега нис никако кућа Барочева, која се фамела налази извань овога места“; како је те године нима припадало једно судско место, које су они хтели да попуне својим прокуратором, главари осталих једанаест племена су решили да њихови претставници обављају на смешу ту функцију, тако да свакоме мандат траје један месец и три дана. Претставници овог племена поново се јављају у XVIII веку под именом Никандровића. Али, племе је и тада било врло слабо; у доба када је С. Накићеновић писао своју антропogeографску студију Бока, могао је само рећи да се то племе, названо по старом породичном имену *Барок*, већ „истрачало“.⁵ Бутаки, који се јављају час под овим именом час као Николићевићи (или Никлићевићи), били су и у XVIII веку врло слабо племе. С. Накићеновић то племе никако и не помиње нити му зна неког претставника.⁶ Главочи се средином XVIII века помињу као Јунковићи, ваљда по најјачем сачуваним братству, од кога се почетком XX века опет не налази ниједан претставник.⁷ Миковићи се у документима XVII и XVIII века помињу и као племе Давидовића, према презимену свог врло утицајног братства; почетком овог века Миковићи су једноставно сматрани само за припаднике племена Давидовића.⁸ Томићи су у XVIII веку били слабије племе. Њихове претставнице С. Накићеновић налази само у Буљарици под именом *Рменко* (осам кућа).⁹ Дмитровићи су доцније редовно навођени као Митровићи; то племенско име сачували су до наших дана.¹⁰ Претставник племена Близикуће био је 1655. год. Јово Љубишић; његово презиме јавља се од краја XVII века као име читавог племена и такво остаје до најновијег времена.¹¹ На почетку XX века

³ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 175.

⁴ Исто, бр. 90.

⁵ Исто, бр. 123, 206, 211; С. Накићеновић, Бока, 609. Упор. Ј. Суђић, Годишњак наставника Подгоричке гимназије, II, Котор 1931.

⁶ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 90, 123, 206, 211.

⁷ Исто, бр. 90, 106, 123, 175, 206, 211.

⁸ Исто, бр. 90, 123, 211, 226; С. Накићеновић, Бока, 607: „У Келобраду становују Миковићи. Они припадају племену Давидовићима“.

⁹ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 21; С. Накићеновић, Бока, 619: „*Рменко*, између главних 12 племена... Прије су се звали Томићи“.

¹⁰ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 123, 211, 251; Споменик I.XXXIV, 18—19.

¹¹ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 90, 123, 211.

С. Накићеновић не зна за два стара племена: Бутакс или Николићевиће и Главоче или Јунковиће, не знајући да су ови последњи преци Суђића.¹² Изгубила су се или истањала она племена која су и у XVIII веку била најмања: Никандровићи, Бутаки, Јунковићи и Томићи. Када је Збор 1742 год. слас посланство у Млстке, разрезао је намет на племена ради покрића трошкова. На Бутаке, Никандровиће и Томиће разрезано је тада 6, а на Јунковиће 8 дуката, док су остали давали више: Режевићи, Давидовићи и Митровићи по 14, Давковићи по 12, а Бечићи, Ђуде, Калођурђевићи и Љубишић по 10 дуката.¹³ Све су ове појаве сасвим природне. Та тобожња „племена“ су, као живи организми, на једној страни слабила и гасила се, а на другој страни расла и снажила се; до промене племенског имена долазило је због тога што је у одређеном тренутку неко братство постало веће и снажније од осталих делова „племена“, па му је наметнуло своје име.

Обилато сачувана паштровска грађа као и јопи неиспитане књиге Которског архива омогућиће проучавање паштровских племена за последња четири века. Много слабије резултате даје истраживање њихових корена у дубљој прошлости; поиншто може открити једино которска архивска грађа из XV века. Одмах треба подзупити да се у XV веку помињу паштровска властела, *nobiles*, и уговору с Млечанима из 1423 год. и у которској грађи, али досада није познат ниједан помен „дванаест племена“.

Бечићи су били властелинска породица јопи под Балшом III. Вукапин Бечић и његов брат Радаљ дали су прве земљишне прилоге за оснивање манастира Прасквице. Вукапин са сином Јешом (Алексом) помиње се као сведок у додатку овој исправи о куповини једног терена од стране калуђера.¹⁴ При разграничењу између деспотових и млетачких поседа 1426 год. његова је кућа с поседима припада деспоту, јер је он приликом склањања мира (1423) био непосредно у служби Ђурђа Бранковића;¹⁵ зато га и не налазимо на листи властеле која су, пре склањања мира, у априлу 1423 год. преговарала о предаји Паштровића Млечанима. Његов син Алекса и брат Радаљ (наводи се и као Radanus) налазили су се међу дванаесторицом поротника које су избрали Ратко Новаковић, Новак Меглица и Алекса Митровић мирећи се 1440 год. у Котору с кућом Грубачевића.¹⁶ Год. 1441 продао је Алекса свој виноград, земљу и луг у Близикућама (насеље у Паштровићима); исте године помиње се као „provisionatus in Cataro“. Ваљда је тај Алекса био онај „figliuol grande“, који је једини од Вукапинових сина 1426 год. уступио од Ђурђа Бранковића Млечанима као њихов поданик. У Котору је служио као војник: 1443 год. враћао је Николи Ђурку с Крита некакав панцир (*upam suam panzeriam arabij*), који је

¹² С. Накићеновић, Бока, 607, 613.

¹³ Паштровске исправе XVI—XVIII вијска, бр. 211.

¹⁴ ДАК, књ. V, 17.

¹⁵ ДАК, књ. VI, 709; Споменик XI, 67, 68.

¹⁶ Листине IX, 15.

¹⁷ ДАК, књ. VI, 935—936.

од њега био позајмио.¹⁸ Тамо је вероватно и остао и издржавао осиротеле сестриће; 1451 год. дао је Михаила Вељановог у службу код которског камерара Лодовика де Канали.¹⁹ Ваљда је један од његових рођака или потомака био и Марин Бечић (1468—1526), познат доцније као професор универзитета у Падови.²⁰ О овим Бечићима који су се преселили у Котор сачувано је нешто више података. Већина је, међутим, остала у Паштровићима и формирала посебно племе.

Помени Калођурђевића много су ређи у XV веку. У позном препису српског текста повеље Балше III о оснивању манастира Прасквице помиње се један Калођурђевић са сином Новаком. Матко Калођурђевић налазио се међу властелом која су 1423 год. преговарала с Франајеском Бембом. Породица Ђурапевић из Паштровића припадала је Калођурђевићима (1461). Неки Вук Букорница одредио је у каторској канцеларији 1459 год. Дминка Калођурђевића из Паштровића за свог прокуратора, који ће га заступати у свим парницима.²¹ Склапање уговора у Котору можда би указивало на то да је тај Дминко из Паштровића живео у Котору, где је и добро познати Стефан Калођурђевић вршио функцију српског писара и тумача. Не може се знати да ли су Калођурђевићима припадала и двојица Ђурђевића, оба поменута у исправама манастира Прасквице: Тодор 1413 год., или нешто доцније, и Новак 1458 год.²²

И Црници су познати још у XV веку. Божићко Црнац са сином Николом и Новак Црнац са сином Радацом били су сведоци у исправама о проширењу земљишних поседа манастира Прасквице. У сукобима између деспотовине и Републике били су подељени. Нојак Црнац склапао је 1423 год. уговор с Млечанима, а Радич Црнац, који је по уговору од 1426 год. остао под влашћу деспота, истакао се са синовима 1431 год. активношћу против Збора и његове промлетачке политike. После мирења са Збором и Грубачевићима задугу му нема помена. Но, вероватно је исто лице с Радичем Црнцем, који је 1469 год. наведен као судија измиритељ у једном паштровском спору: могла му је тада као старцу да буде поверијена таква мисија. Његовој је групи очигледно био близак и Божићко Црнац, који је 1440 год., приликом мирења Новаковића с Грубачевићима био међу поротницима које су бирали рођаци Грубачевићевих жртава. Ђурађ Црнац помиње се 1458 год. као писар Паштровског Збора.²³ Племе Црници сачувало је своје име до XVII века.

Никандровићи, још у XVII веку називани *Николићи*, можда имају претке међу Николићима који су помињу у XV веку. Алекса

¹⁸ ДАК, књ. VII, р. 141, 300; Р. Ковијанић—И. Стјепчевић, Културни живот старога Котора, I, 176.

¹⁹ ДАК, књ. CXLIX, 785.

²⁰ Р. Ковијанић—И. Стјепчевић, и.д., I, 45.

²¹ Listine VIII, 225; Гласник XIII, 175; ДАК, књ. XII, 293; књ. XI, 497.

²² Споменик XI, 68, 89; ДАК, књ. VI, 709.

²³ Listine VIII, 225; ДАК, књ. V, 17; VI, 935—936; XIII, 721; Споменик XI, 89.

Николић био је 1440 год. међу поротницима изабраним од стране Грубачевићевих противника. Његов син Дабижив-Дамјан помиње се у једном спору 1469 год. Десет година раније забележено је у каторској грађи и име Андрице Николића.²⁴ Међу Паштровићима који су посели земље Ратачке опатије у време Алтоманове војне акције помињу се и Николићи.²⁵

Помени *Бујака* или Николићевића у XV веку нису познати.

Главочи се у XV веку јављају као Glavoč, Glavač, Glavas, Glavatii, Glavatich. Према свим подацима, били су поборници за млетачку власт у Паштровићима. Петар Главоч био је међу властелом која су 1423 год., преговарала с Фр. Бембом. Ђурађ (или Калођурађ) Главоч за време мирења 1440 год. био је на страни Грубачевића. Када су се Паштровићи одметнули од Млечана после провале Стефана Вукчића, он се с Грубачевићима склонио у њихово утврђење и остао веран Републици. Када је с Грубачевићима у мају 1443 год. дошао у Млетке да тражи награду за верност доиско је неотворено писмо које му је био упутио босански војвода. И он се као судија измирио помиње 1469 год. Независно један од другога, помињу се 1443 год. Главоч Вукота и Главотић Радмио.²⁶ Не може се тврдити да је овај последњи, који шаље сина у Котор на занат, био с њима у сродству.

Из племена *Буде* налазимо у XV веку три лица: Јован Ђуда (Chiudis) налазио се међу властелом која су преговарала с Бембом 1423 год. У мирењу 1440 год. Ђудин (Chiudich) Гаргерије био је међу поротницима на страни Грубачевића, а Андрица на страни њихових противника.²⁷

Режевићи се као племе у више наврата помињу у XIV и XV веку, напоредо с Паштровићима. Никоч са сином Стојаном јавља се међу сведоцима у исправама о Прасквици. У преговорима с Бембом наводи се, на трећем месту, Iuannus Risavich, у коме можда треба видети погрешно написано или прочитано име Resevich. При разграничењу 1426 год. Переца Режевић је пришао десноту. Можда је управо он родоначелник доцније истакнутог братства Перазића.²⁸

Од *Миковића* сусрећемо само Радића 1423 год. у преговорима с Бембом и 1440 год. приликом мирења у Котору, на страни Грубачевића.²⁹ За време Грбальске буне и они су посели земље које су припадале Ратачкој опатији. Димитрије Миковић са сином Ратком продао је своје поседе у Ластви Радославу Лијевцу 1434 год.³⁰

²⁴ ДАК, књ. VI, 935—936; XI, 367; XIII, 721.

²⁵ Farlati, н.д., VI, 469.

²⁶ ДАК, књ. VI, 935—936; X, 214, 235; XIII, 721; Notes et extraits, III, 123; Listine VIII, 225.

²⁷ Listine VIII, 225; ДАК, књ. VI, 935—936.

²⁸ Listine VIII, 225; IX, 15.

²⁹ Listine VIII, 225; ДАК, књ. VI, 935—936.

³⁰ Farlati, н.д., VI, 469.

Од Томића се јавља само једно лице, Новак Томић, 1413 год. у позном српском препису исправа о Прасквици, 1423 год. у преговорима с Бембом и 1440 на митењу у Котору, али међу поротницима изабраним од Грубачевићевих противника.³¹ И Томићи су заузимали поседе Ратачке опатије.³²

О Митровићима у XV веку познато нам је неколико података. У исправама о Прасквици поменути су Павле са сином Радославом и Јеш (Алекса) са сином Николом. Приликом разграничења 1426 год. Алекса Митровић са својим наћацима припао је деспоту. За Јеша Војнића каже се 1461 год. да је „de Dimitrovichiis de Pastrovichiis“. У митењу 1440 год. као рођак двојище убијених од стране Грубачевића помиње се, уз Ратка Новаковића и Алексу Николића, и Mogliča Novachus.³³ Он је несумњиво припадао племену Митровића, јер је једно од седам братстава тог племена носило и доцније презиме Маглица.³⁴

Племе Близикућа, код кога је од XVII века преовладало презиме Љубишић, док је старо име задржано само један заселак, има такође јасних корена у XV веку. На листи властеле из 1423 год. налазимо и Кањонца Владеновића Близикућу. То му је очигледно био надимак по насељу и крају, који је и тада носио исто име (1441 год. помиње се „contrata vocata Blisichuchie“). Но, сви становници засеока носили су тај надимак као презиме, бар колико се може судити према именима земљопоседника у том крају: 1441 год. ту се помиње Радич Близикућа, али исто тако Богдан и Радмило Јоковић, Богоје Тудровић и Драгош Богдановић.³⁵ Презиме Тудровић оставило је трага у имену оближњег засеока, којим је у новије време био обухваћен и читав тај део Паштровића—Тудоровић.³⁶

Поред ових презимена, која се доцније јављају као општа имена дванаест паштровских племена, јављају се у споменицима XV века и многа друга; мањом су то презимена једне генерације, изведена од очног имена, ређе надимци (Клипац, Лијевац, Моглица, Жафран)³⁷ који су се понекад сачували у заједничким именима појединих братстава. Само појединци се јављају под најопштијим именом Паштровића³⁸, које уз своје презиме наводи први на листи четрнаесторице властеле из 1423 год. — Дабижив Алексић Паштровић, а понекад се с тим презименом јављају и Грубачевићи. Но, истакнути Дабижив Алексић остао је без мушких потомства³⁹, а и свомоћним Грубачевићима, на које су се Млечани током прве четири деценије XV века приснистично ослањали,

³¹ На истом месту.

³² На истом месту.

³³ Listine IX, 15; ДАК, књ. VI, 935—936; XII, 293.

³⁴ Споменик LXXXIV, 18—19.

³⁵ Listine VIII, 225; ДАК, књ. VII, 141.

³⁶ С. Накићеновић, Бока, 608—609.

³⁷ Споменик XI, 89; ДАК, књ. VI, 935—936.

³⁸ Listine VIII, 138; ДАК, књ. VI, 935—936.

³⁹ ДАК, књ. VI, 175

убрзо се губи сваки непосредни траг, да би се тек у првој половини XVI века опет сусрео иски Стефан Грубачевић као најбоље плаћени млетачки човек у Паштровићима.⁴⁰ У другој половини XVI века Грубачевићи се више никако не помињу.

Сачувани документи не омогућују никакав закључак о родбинским или било каквим другим односима многобројних лица која се помињу у Паштровићима према оним породицама чија су имена задржала потоња племсна. Највероватније је да их је везивало суседство и војничка потчињеност сеоском главару; не треба заборавити да је основна обавеза коју су Паштровићи узели према Републици било ратовање. Међусобне односе можда најбоље формулише текст о преговорима с Фр. Бембом 1423 год.: „dicti nobiles sum eorum sequacibus et amicis, habitatoribus dictorum locorum“.⁴¹ Сви су они у суштини били слободни сељаци и војници. Многи су међу њима под српском државом и у доба Балишића имали прописе, вероватно прилично малог обима, јер ту великих комплекса обрадиве земље и онако нема. Као ситни земљоноседици и војници, сви су имали теориско право да добију функције у локалној управи, у селу и „јупи“ (општини) и да као „властела“ учествују на Збору и „столу од правде“ у суђењу и решавању свих читања која су могла бити од значаја за њихову заједницу. У пракси, поједине су се породице наметале осталима и налазиле пута и начина да спроведу своју вољу; то су у крајњој линији врло дugo чинили Грубачевићи, ослањајући се на млетачку власт. Иронист српске државе, уздизање дотада готово именознатих Балишића и честе борбе између нових господара и њихових суседа онемогућили су трајније учвршћивање и уздизање једне породице која би наметнула своју власт читавом крају и сасвим себи потчинила те слободне сељаке ратнике. Ако је иска породица која се звала Паштровић у једном тренутку то и постигла (средином XIV века и нешто мало доцније), догађаји су се тако одвијали да се она није могла трајно одржати. Разбијена у једном тренутку, стицјем политичких промена, она се растурила; највероватније је да су њени најистакнутији претставници морали тражити срећу на другој страни. Ни Грубачевићима, на крају, није пошло за руком да узму на себе ту улогу. Сељаци и ратници Паштровићи остали су сами са својим Збором. Млечани су интересовали једино као ратници, које по својим градовима никада нису могли наћи. За војне услуге признали су им самоуправу и не помишљајући да тамо пошаљу било каквог свог „ректора“; своје органе слали су једино у градове који су као привредна средишта и војна утврђења били за њих од величјег интереса, а Паштровићи нису имали свог градског центра. Уколико су Млечани доцније и помишљали да пошаљу у Паштровиће непосредног претставника своје власти, чинили су то да стану на пут многим осиоцим поступцима самих Паштровића, који су сваком оваквом покушају знали одлучно да се супротставе. Усто су давали најпонизније изјаве о непоколебивој верности и износили обиље својих заслуга, па су их Млечани увек остављали да живе

⁴⁰ S. Ljubić, Commissiones et relationes, II, 112.

⁴¹ Listine VIII, 225.

„по старому куншту“⁴², гледајући с много презира и на њих саме и на њихове „обичаје“.⁴³

Паштровићи су, према томе, претстављали заједницу слободних сељака-ратника, који су имали право да буду бирани за све функције у својој локалној самоуправи. То право одвајало их је од зависног, потчињеног сељаштва, па су зато и сматрали своју општину племенитом. Термин „властелин“ задржао је међу њима одређен смисао. У „стол од правде“, уз суђе и војводе, бирана су и дванаесторица претставника племена; они су називани „властела“. „Властелом“ су називана и сва она лица која би две стране у спору изабрале и овластиле да отклоне њихове међусобне несугласице или да им процене вредност имања које би хтели да продају; за њих ће се сусрести у документима XVI—XVIII века и називи „властела арбитри“ или „кметови“ или „добри људи“.⁴⁴ Правну основу друштвеног положаја сваког Паштровића управо је и чинила могућност да му се повери оваква функција ада на њега дође ред или када се за то укаже потреба.

Очигледно је да су та ситна властела, ратници и иронијари, имала и себи потчињене сељаке. Вероватно се на њих не односи реч „homines“ у тексту уговора с Франческом Бембом из 1423 год.⁴⁵ Много их није могло бити, јер није ни било већих земљишних поседа. Већину послова обављали су сами чланови породице те ситне ратничке властеле. У једном латински писаном документу из 1437 год. они се називају „villani“. Тада је „гостија Јерослава, удовица пук. Дабижива Алексића из Паштровића“ као наследница добара свог мужа, истакнутог властелина, „у жељи да покаже човечност према својим сељацима... из поштовања према богу, а за душу свог мужа, и своју и својих мртвих“ наредила да се у которској канцеларији запиши акт о њиховом ослобођењу: у документу се наводи пист сељака — „omnes de Pastrovichiis“ — које је она ослободила „од сваке службе и ангарије на које су били обавезни поменутој госпођи Јерослави и поменутом њеном покојном мужу и њеним наследницима“. Њихова се слобода састојала сада у томе што су могли „остати или отићи с поседа“. Уколико би остали, теретиле би их раније обавезе. „А ако би хтели да оду, један или сви, с њених поседа, имају слободу да напусте поседе у року од једне године са својим сопственим стварима и средствима, остављајући њој и њеним наследницима кућу и поседе слободне и без обавеза“.⁴⁶ Овај уговор јасно показује да су зависни сељаци у Паштровићима били везани за своје господаре и за њихове наследнике. Овакво ослобођење доносило им је слободу крстања. Несумњиво је да су они у већини случајева и даље остајали на земљи дотадашњих господара и сносили исте обавезе економске природе, али је њихов правни положај био изменјен. До истих

⁴² То се јасно види из извештаја которских провидура и осталих млетачких функционера који су оставили многе податке о Паштровићима. В. А. Соловьев, Споменик LXXXIV, 25—32.

⁴³ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 43, 46, 106, 129 итд.

⁴⁴ Упор. И. Синдик, и.д., 132.

⁴⁵ ДАК, књ. VI, 179.

промена у положају зависних сељака дошло је током XV века и на осталим околним територијама под млетачком влашћу; зависни сељак постајао је колон, у односу уговорног закупа према господару.⁴⁶ У паштровским исправама доцнијег времена не говори се често о колонима. Два документа из XVIII века ипак их помињу: у списку осамнаесторице лица која су 1763 год. узела млетачко жито наведена су шесторица са својим колонима, међу њима и двојица свештеника.⁴⁷ То су очигледно били богатији људи са више земље. А таквих је било и ранијих векова. Паштровски суд потврдио је 1702 год. три одлуке које је на свом склопу донело племе Миковића. Једна од тих одлука предвиђа да ниједан Миковић не може примити страног насељеника на своје поседе ако претходно не добије писмену дозволу од суђа и не да обавезу о преузимању одговорности уколико његов насељеник убије, опљачка или причини другу штету неком Паштровићу.⁴⁸ Такве писмене обавезе, колико је познато, нису сачуване, вероватно зато што нису чуване код појединача, већ у „архиву“ паштровске општине (то је била „cassetta della comunita“⁴⁹). Али, из ове одлуке постаје јасно да се колони нису могли сами појављивати пред судом и да у оквиру општине нису претстављали правна лица. Засада се не распољаже никаквим подацима о њиховом броју.

Сем колона, било је у Паштровићима и других становника који нису припадали ниједном племену, који нису били Паштровићи. У једном документу из 1762 год. говори се о одговорности „за свако зло које би с овога окурило и једному Паштровићу и ко ствоу у Паштровиће“.⁵⁰ Према употребљеном термину то би били обични „habitatores“.

У оквиру племена било је појединача, па према томе и кућа, с мањим правима. Када се седам братства племена Митровића, на захтев Млечана, обавезало на свом племенском збору 1764 год. да ће вратити што су поједини његови чланови опљачкали Дубровчанима и Апулцима, усвојена је одлука: „кој би Митровић фалио послиед, да е у племе за млаћега“. Сличну је изјаву дало племе месец дана доцније млетачком секретару, послатом из Котора, и донекле објаснило шта то значи бити млађи у племену: „да не има имат веће част у напис племе и од ниеднога да не буде примљен“.⁵¹ То показује да су појединачи губили, у извесним случајевима, право да буду бирани за функционере у племену, па према томе и у Паштровској општини. Насупрот млађима, стајали су „maiores ipsorum“. Они се под тим именом помињу и 1431 год., кад их је млетачки кнез у Котор у позвао на мирење с Радичем Црицем; било их је тада у Котору око стотину.⁵² Можда су „maiores“ били старешине кућа и братства. У сваком случају, постојала је међу њима нека унутрашња јерархија,

⁴⁶ I. Stjepović, Kotor i Grbalj, 59.

⁴⁷ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 248.

⁴⁸ Исто, бр. 141.

⁴⁹ Сноменик LXXXIV, 30.

⁵⁰ Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 246.

⁵¹ Исто, бр. 251, 252.

⁵² ДАК, књ. V, 17.

јер се на истом мирену Радич Црнац обавезао да ће их поштовати „*secundum građum eorum*“.⁵³

Око тих права и иначе је с времена на време долазило до сукоба. Свако племе имало је главара, а паштровски „стол“ четворицу суђа, двојицу војвода и дванаесторицу властеле; њихов се избор обнављао на Збору сваке године. Свако племе давало је по једног властелина, док су по утврђеном редоследу бирање суђе и војводе. Тај чврсти редослед чинио се Млечанима прилично незгодним, јер је доводио на власт, по њиховом мишљењу, и глупе и рђаве.⁵⁴ Како се састав појединих племена током времена мењао, избијали су међу братствима сукоби око унутрашње расподеле звања која су им по редоследу припадала у Збору. Такви су спорови решавани на племенским зборовима.⁵⁵

Карakterистичан је број паштровских племена-дванаест. Толико је и у Польцима било сеоских заједница на челу с кнезовима или катунарима, који су сваке године бирали функционере пољичког стола.⁵⁶ У околини Задра, под млетачком влашћу, бирао је „Збор пособа“ (који је добио улогу искадашићег подкупнана) дванаесторицу судија, који су уз два задарска племића и два грађанина чинили првостепено судско тело.⁵⁷ У истом броју јављају се, само на ширем плану, и „nobiles duodecim generationum regni Croatiae“, о којима се у хрватској историографији често расправљало, нарочито у жељи да се постанак заједница дванаест племена временски помери пре XIV века, што према најновијим резултатима никако не би долазило у обзир.⁵⁸ У свим случајевима тај се број несумњиво поназљава зато што су се, на основу неких древних традиција, у управним органима — био то збор жупе или неко шире или уже (градско) веће — јављала редовно дванаесторица властеле уз одређене постављене или бирање органе. Заједнице које су стекле или себи обезбедиле право да у таквој тело шаљу свог претставника неминовно су се сматрале племством, чак и онда када су њихови чланови, у опанцима, сами орали комад баштинске земље. Не зна се, додуше, колико је властеле у српској жупи делило одговорност за безбедност с постављеним кефалијом. Не зна се ни у коликом су се броју неколико пута помињани „anciani“ скучљали у веће по српским градовима, али је дуодецимални систем у судским и управним пословима имао значајну примену. Члан 151 Душановог законика предвиђа састав пороте, према значају дела, од 24, 12 или 6 чланова,⁵⁹ што се у пракси и попитовало.

⁵³ На истом месту.

⁵⁴ Споменик LXXXIV, 30.

⁵⁵ Исто, 16, 17—18; Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 1.

⁵⁶ Ravich p. 1. Računalni Prinosi povijesti Poljica, Glasnik Žemaljskog Muzeja XV, Сарајево 1903, стр. 87; Ivan i Jakov Pivčević, Nakon sto godina od ukinuća Poljičke knežije, Dubrovnik 1907, 62; A. Dabović, Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb 1940, 466—467.

⁵⁷ a Лука Јелић, Повјесно-топографске цртице о биоградском приморју, ВХАД III, 1898, 125.

⁵⁸ Нада Клаић, Племство дванаесторо племена краљевине Хрватске Хисторијски зборник 1956, 83—99.

⁵⁹ Ст. Новаковић, Законик цара Стефана Душана, стр. 118.

За време деспота Стефана Лазаревића, тело коме је било поверио управљање Београдом имало је дванаест чланова, најбогатијих људи које је деспот ту сабрао из разних области своје земље („събра же отъ всъхъ странъ своихъ богатыище люди, и высели въ градѣ томъ и оудостои, икоже равноапостольныи. би. — тыхъ въ градѣ своимъ иногда“.⁵⁹ Мало веће у Котору имало је, до 1372 год., поред кнеза, дванаест чланова.⁶⁰ Паштровски „стол од правде“, уз суђе и војводе, имао је несумњиво и у XV веку дванаесторицу властеле. Најистакнутије породице или братства тих ситних земљопоседника који су слали своје претставнике у то тело дали су имена мањим заједницама којима су стајали на челу и чији су чланови били њихови „sequaces et homines“, ратници с којима су извршавали обавезе дате Републици. У тим мањим заједницама људе су махом везивали и сроднички односи, који су постајали све значајнији уколико су се Паштровићи све више затварали у себе.⁶¹ Постајући затворсне заједнице, „племена“ су кроз нараштаје тачно знала које им породице припадају. У том малом кругу моћна братства временом су замирала, а јављала се нова снажнија, и разградњата; у складу с тим променама племе је с временом мењало распоред по коме су се братства смештавала у свим почасним и плаћеним функцијама, и то по нормама које су већ у XV веку биле коначно формулисане.

Мирењу с Радичем Црнцем 1431 год. присуствовао је читав паштровски „стол“: „iudices et vaivoda ac nobiles Pastrovichiorum“.⁶² Број властеле се не помиње, али нема разлога да претпоставку да их је било више или мање него у XVI или XVII веку, када налазимо четворицу суђа и дванаесторицу властеле.⁶³ Једино се из текста јасно види да је место двојице војвода тада постојао само један. Конкретни подаци, сачувани о његовој функцији, односе се на Радича Грубачевића, који се неколико пута наводи као „vaivoda“, а једном и као „principalis“. Ни по чему се не би могло закључити да је његова функција била стална; Збор га је једноставно, као најутицајнијег, бирао из године у годину, и он је ту функцију непрекидно вршио, сем када је због противметодатских покрета морао да се склања. О неком кнезу кога је традиција наметнула историској литератури у изворима нема помена нити му у доста добро познатој структури паштровске управе (већ 1431 год.) има места. Већ тада се, као и доцније, на првом месту помињу суђе, после њих војвода и, на крају, властела. Зато би морала отпости схватања да се „место њега (кнеза) јављају од XVI века четири судије, биране па

⁵⁹ Ј. Шафарик, Гласник XXVIII, 1870, 407; В. Јагић, Константин филозоф и његов живот Стефана Лазаревића, деспота српског, Гласник СУД XLII, 1875, 287.

⁶⁰ И. Синдик, Комунално уређење Котора, Београд 1950, 93.

⁶¹ У XV веку Паштровићи су још склапали бракове ван свог краја. Станко Ђурашевић досео је себи жену из Драчевице. ДАК, књ. VI, 246. Михачева књи Марија из Паштровића удала се 1444 год. у Котору. ДАК, књ. X, 413.

⁶² ДАК, књ. V, 17.

⁶³ У овом тексту реч „nobiles“ употребљена је у значењу дванаесторице на Збру изабране властеле.

годину дана“⁶⁴ да „значајну прекретницу у административном животу Паштровића претставља престанак кнежевске чести и место њега почетак избора четири судије“⁶⁵. Добро позната традиција да је последњи кнез у Паштровићима био Стеван Штиљановић нема ослонца у сачуваним изворима, поготову откако је јасно показано да је документ који је објављен 1896. год. у „Српском магазину“ као попис мираза тобожње Стеванове жене Анђуше, већ преминуле, обичан фалсификат, састављен на основу једног стварног пописа мираза који је Стијепо Марка Зеновића 1754. год. дао сестри Анђи, женама Вукца Ника Иванова (а не „кнеза Стефана који кани предизат из Паштровића“, како је овде изменјено уз нови датум, који је пребацивао документ у крај XV века).⁶⁶ Тешко је рећи колико је тачан и подatak да Стеван Штиљановић „бысть родомъ от обонь поль Захльміе... томо рождень и въ питань праведніи Стефанъ, въ жоупе народа ми ниня Пыстроковицъ“, унет у његово „Слово повѣстное“, написано тек 1631. год. на основу традиције.⁶⁷

Може се једино поставити питање како је дошло до тога да се место једног војводе од краја XV века⁶⁸ редовно бирају двојица, што претставља једину промену у организацији управних и судских органа у Паштровићима. Досада познати извори не одговарају на то питање. Може се једино претпоставити да је увођење двојице војвода последица неког унутрашњег споразума и компромиса између две групе паштровске властеле, од којих је према споразуму од 1426. год. једна остала под влашћу српског деспота. У годинама њиховог уједињавања у Збору и под млетачком влашћу избијали су међу њима оштри сукоби, у којима су и главе падале. Када су се коначно и исповратно сви нашли у истој заједници, морао се наћи неки пут за постизавање сношљивих односа. Већ 1454. год. извештавали су Которани млетачку владу о чврстом јединству које је постигнуто у Паштровићима.⁶⁹ Није познато каквим је међусобним уступцима оно остварено. Можда управо увођењем двоструког војводства које је обема странама омогућило да сасвим равноправно учествују у власти.

Аутономни паштровски органи нису ипак сачували онај обим надлежности који је 1423. год. обећао Фр. Бембо паштровској властели.⁷⁰ Њихови органи нису били за све спорове надлежни. Бивши каторски провидур Захарија Соранџ истакао је 1614. год. у свом извештају да

⁶⁴ Споменик LXXXIV, 3.

⁶⁵ И. Синдик, Душаново законодавство у Паштровићима и Грбљу, 138.

⁶⁶ А. Соловјев, Три бокельска полуфалсификата, Прилози за КЈИФ, XV—1/2, Београд 1935, 171—178.

⁶⁷ И. Руварац, Повесна слова о кнезу Лазару, десноту Стефану Бранковићу и кнезу Стефану Штиљановићу, Летопис Матице српске 1874, књ. 117, Нови Сад 1875, 109, 118. У уводном тексту Слова стоји: „оци наши попеђаша намъ... и мы вѣропавши скажемъ вамъ такоже наши сказано бысть“ (118), одакле се види којим је путем писац „Слова“ дошао до података.

⁶⁸а Гл. Станојевић, О судским казнама у Паштровићима, Истор. часопис V, Београд 1955, 416.

⁶⁹ G. Стевоšnik, и.д., 169.

⁷⁰ Listine VIII, 225.

су Паштровићи потчињени которској јурисдикцији и судству у кривичним споровима непосредно, а у грађанским у апелацији.⁷⁰ У пракси је тако и било; чак је и паштровски суд узимао многе спорове у претрес по наређењу млетачких власти из Котора.⁷¹

У XV веку многи правни акти поједињих Паштровића регистровани су у которској канцеларији. Тим, разуме се, аутономија паштровског суда није била окрињена, јер су заинтересоване стране своје приватне уговоре могле регистровати код било ког нотара, попито је његов акт „живао „јавну веру“. Доцнији споменици показују да су приватно-правни уговори махом подношени на потврду и оверу Паштровском суду, чим је била обезбеђена и њихова законитост. Познати случајеви мирења такође су обављани у Котору. Уколико су поједини Паштровићи одређивали у Котору своје прокураторе, вероватно је била реч о споровима с лицима која су живела ван самих Паштровића.⁷² У таквим случајевима потребно је било и обраћање млетачкој влади. Јелена, удовица Николе Зауловића из Зете, и Владислава, жена Радича Грубачевића, одредиле су 1446 год. за свог прокуратора једног которског свештеника; његова је дужност била да код млетачке владе издејствује наређење млетачком провидуру Бара да пошаље пресуду коју је донео на штету ове две жене а у корист неког Ратка Хорланде из Зете. Збор са овим случајем био упознат, и о избору прокуратора обавестио је писмено которског кнеза.⁷³ Но, било је случајева када су поједини Паштровићи давали овлаштење војводи Радичу Грубачевићу и његовом сину Стевану да пред млетачком владом бране њихова права и иступају против поједињих лица из самих Паштровића.⁷⁴ Ипак остало је нејасно запито је у поједињим случајевима било потребно да се излази пред саму млетачку владу.

Међутим, све оно што је у XV веку регистровано у которској канцеларији драгоцен је извор не само за осветљавање друштвених односа у Паштровићима, већ и за откривање основних претка њихове привреде.

V

Основни извор прихода већини Паштровића била је земља, делом засејана житом, делом под лозом и маслином. Мада се пронија посебно помиње и у XVIII веку, може се ипак сматрати да се она под млетачком влашћу стопила с баштином у наследни посед истог типа, којим су његови државци слободно располагали. При продаји, вероватно је и у XV веку постојала обавеза да се најпре понуди „близики“, па тек онда другоме; право „ближике“ поштовано је и у другим крајевима

⁷⁰ „sono parimente sottoposti alla Giurisdizione di Cattaro, et alla giudicatura criminale immediatamente, et alla civile in appellatione“. Споменик LXXXIV, 27.

⁷¹ ДАК, књ. XIII, 721; Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 117, 139, Упор. И. Синдик, и.д., 146.

⁷² ДАК, књ. XI, 497.

⁷³ ДАК, књ. IX, 701.

⁷⁴ ДАК, књ. VI, 156.

око Котора. Доцније наштровске исправе показују да је свака продаја трипут јавно објављивана („личбе“), како би сродници били о продаји обавештени и могли да се користе својим правом спречавајући да земља доспе у руке трећег лица. Племе Митровића решило је чак 1712 год. на свом збору да се баштина не може продати док се не понуди свим члановима племена.¹ Све је то обављено у самим Паштровићима, пред „столом од правде“, али нам исправе састављене пред тим телом у XV веку нису сачуване. Изузетни случајеви, регистровани у каторској канцеларији, само једним делом осветљавају питање земљишних права у Паштровићима. Уговор о продаји свог винограда, земље и гаја у Близикућама регистровао је 1441 год. Алекса Вукапина Бечић у Котору, јер је сам већ био ступио у службу каторске општине.² Цена те земље и распоред граничних поседа показују да су та имања била углавном мала. Богатији су били они који су их имали више и на разним странама.

Располажући слободно својим поседима, појединци су их отуђивали још за живота, не само продајом. Бранко Сергоња поклонио је 1443 год. другом Паштровићу половину имовине под условом да га издржава са сином, коме је била резервисана друга половина.³ Љеш Војнић из племена Митровића поклонио је 1461 год. „из љубави“ сва покретна и испокретна добра нећаци Владислави, удатој за једног Каљојурђевића, под условом да га издржавају са женом Радачом⁴; сам очигледно није имао по омства, па се на овај начин обезбеђивао за старост. Ваљда никога није имао ни Ратко Рибашевић, који је 1443 год., пре одласка у Апулију, одвојио трећину своје баштине као мираз сестри Виши удатој за Вукоту Главоча, и поверио јој да у његовом отсуству управља и са преостала два дела.⁵

Било је и н подељене имовине: три брата Петровића, Остоја Ратковић, Бурић Радманић и Стефан Гргоровић прородили су 1475 год. кућу у Котору коју су заједнички поседовали.⁶

Жене су пуноправно располагале наслеђеном и у мираз добијеном имовином. Удовица Дабижива Алексића Јерослава, пошто је имала само кћери, разделила им је 1437 год. сва своја и мужевљесва добра на име мираза: Випса, удана за Хрвоја Новаковића, добила је село Буричић „cum omnibus suis iuribus, confinibus et pertinenciis“, док су остале три сестре, Рура, Јелена и Домицила, добиле село Додониће.⁷ И парница коју је водила Грубачевићева жена Владислава пред барским провидуром вероватно се тицала неких земљишних поседа. Кхи Богоја Па-

¹ Споменик LXXXIV, 18—19; Г. Острогорски, Пронија, Београд 1951, 175.

² ДАК, књ. VII, 141.

³ ДАК, књ. X, 366.

⁴ ДАК, књ. XII, 293.

⁵ ДАК, књ. X, 235.

⁶ ДАК, књ. XV, 370.

⁷ ДАК, књ. VI, 175.

штровића Вишња поверила је 1443 год. пред одлазак у Млетке, удатој сестри Добри да управља њеним деловима поседа.⁸ Мирослава, удата за неког Ратка из Паштровића, имала је кућу у Котору и, у вези с њом, склапала уговоре.⁹

За дугове залагани су земљишни поседи и понекад врло дugo остајали у залогу. За исиспљени део мираза некој Вишеслави дуговало су тројица Паштровића 1459 год. њеном сину Андрици Николићу 19 перпера. За тај дуг држао је најпре њен муж, а затим син једно земљиште. Године су пролазиле, а они нису били у стању да исплате дуг; једино су то земљиште заменили виноградом, вртом, кућом и неким теренима на другом месту.¹⁰

Сви су они уствари располагали врло малим средствима. Само је Кателина Грубачевић могла да добије мираз од 1000 перпера.¹¹ И за грађење млина морали су се људи удруживати. Петорица браће Љешевића споразумела су се 1458 год. с калуђерима манастира Прасквице да заједно подигну млин; они су дали земљиште и воду, а манастир камен док су трошкове делили на два равна дела договоривши се да на исти начин деле и приходе.¹² У спору вођеном 1469 год. око трошкова за градњу једног млина појављује се вели број удеоника: Андрица Новаковић с браћом, Дабијжив Алексе Николића, Никола Алдиновић и Вукота Ратковић.¹³

Земљишни поседи Прасквице, јединог манастира о коме има нешто података из XV века, били су тада врло скромни, колико може да се суди на основу сачуваних података. О Прасквици, а исто тако и о Градишту, зна се нешто више тек у XVII веку. Сељаци који су тада обрађивали црквену земљу давали су негде 1/4, а негде 1/7 летине, без обзира на културу, али су врло често избегавали да испуне своје обавезе, што је доводило до интервенције како паштровског суда тако и которског ванредног провидура.¹⁴

⁸ ДАК, књ. X, 268.

⁹ ДАК, књ. X, 16.

¹⁰ ДАК, књ. XI, 367.

¹¹ ДАК, књ. IX, 425.

¹² Споменик XI, 89.

¹³ ДАК, књ. XIII, 721.

¹⁴ Паштровске исправе XVI—XVIII вијска, бр. 106, 139; Споменик LXXXIV, 16—17. Почети манастира Градишта нису познати. Све је замрачено традицијом и фалсификатима. Тобоњка Милутинова повеља манастирима Прасквици и Градишту из 1310 год. очигледан је фалсификат, који су почетком XVII века саставили калуђери манастира Градишта. Thallosz — Jigesek — Sufflay, Acta Albaniac, I, Vindobona 1913, 161, No 247 a. Међутим, подаци из те повеље проналаже се кроз литературу: Б. Стрика, Далматински манастири, Загреб 1930, 263; В. П. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950, 260.— Итуман и прокуратори манастира доказивали су 1678 г. његова права износених повеља коју су некада добили „dei signor Vuk Steffano (!) e della signora regina Ellena“! Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, бр. 106. У овом случају фалсификатор није више знао ни име ни титулу цара Стефана Душана, на кога је по свој прилици мислио.

Напоредо са земљорадњом, Паштровићи су се бавили сточарством и рибаријем.¹⁵ Истакнутије породице обезбеђивале су себи извесне приходе и на други начин. Три породице имале су 1437 год. и своје солане на Солилима у Боки Которској (између Брда и Луштице): породице Радича Грубачевића, Андрице Новаковића и тројице браће Десиновића — Радослава, Дабијива и Миомужа.¹⁶ Они сами, очигледно нису тамо радили, већ су запошљавали своје сељаке или радну снагу која се могла наћи по селима око самих солана. Произведену со морали су, као монополски предмет трговине, предати у Котору по утврђеној цени, али је држање солана ипак претстављало добар извор прихода. Он је отпао када су, за време Грбальске буне, на тражење Которана, Млечани порушили све солане.¹⁷

Вишкове својих производа носили су Паштровићи на продају по млетачким поседима у околини и у Албанији. Зато су 1423 год. и тражили од Млечана да их на својим поседима ослободе царине. Млечани су прихватили тај захтев, јер је и обим извоза из Паштровића морао бити врло мали. Пресма препису дукала у збирци конте Висковића, ипак су Паштровићи већ 1481 год. морали слати изасланство у Млетке да протестију што локалне млетачке власти више не поштују ту тачку уговора. Дужд је, наводно, послao исте године наређење у Котор, Будву, Бар, затим у градове Далмације и Албаније да се од њих не наплаћује царина.¹⁸ У которској архивској грађи нема података о кредитним везама између појединих Паштровића и которских трговаца. Појединачне задужнице мањом се односе на купљено жито, панцир, барку, ствари које купци и Паштровићи нису могли одмах да плате.¹⁹ Њихова потраживања никако се и не гомињу; једини изузетак претставља дуг од 200 перпера, који је Радич Грубачевић потраживао од барског архиепископа Ивана Бузановића и за чију је наплату, после архиепископоне смрти, овластио 1440 год. опату Ратачког манастира Ђорђа Пеленовића.²⁰ Све то показује да међу њима није било правих трговаца. Они су једноставно продавали вишкове и набављали у граду најважније производе којих код себе нису имали. Појединци који би успели да се укључе у шире и сложеније трговинске послове једноставно су се пресељавали у Котор.

Међу истакнутијим которским трговцима налазио се и Радич (*Alegretus*) Петровић из Паштровића. У његове послове улагала су новац и которска властела (чак и по 500 дуката) и људи из которске околине.

¹⁵ Уз ситну стоку држали су и краве. У преговорима с деспотом млетачки изасланик тражио је 1435 год. да се појединим Паштровићима накнади штета за волове које су им отели Ђурашевићи. *Listine IX*, 86. Удовица Михаља Весслића Добра потврдила је 1438 год. у которској канцеларији да јој је Рела Новаковић из Доброте пакнадио половину вредности отете краве, пошто јој је једну половину већ био пакнадио Ђурашевић. ДАК, књ. VI, 429.

¹⁶ ДАК, књ. VI, 136; упор. I. Stjepčević, *Prevlaka*, Загреб 1930, 37.

¹⁷ *Listine X*, 6.

¹⁸ Срђ V, 633—634.

¹⁹ ДАК, књ. II, 655, 659; V, 200; X, 217.

²⁰ ДАК, књ. VI, 924—925. О Пелиновићу в. А. Theiner, II, 462; Јастребов, о православним српским старим и новим црквама у старој Зети, *Гласник СУД XLVIII*, 365.

Трговао је бродском и ратном опремом, путовао по Балкану, зарађивао новац и куповао имања у Боки Которској.²¹ Он је умро на путу, 1442 год. у Ковину.²² Већи је био број оних које је пужда натеривала да напусте Паштровиће. Неколико лица добило је грађанство Котора трајем XIV в. Алекса Босић и Стефан Грегоровић нашли су тамо хлеб као „*pro visionati*“; очигледно су дошли без ичега, јер су се о људима одмах задужила да би набавила тканине: Бечић је 1441 год. морао да позајми 15, а Гргоѓовић 1459 год. 30 персера; у корист повериоца морао се овај последњи одрећи своје шестомесечне плате.²³ Током 1443 год. забележил је Которска канцеларија да Ратко Рибашевић иде из Паштровића у Апулију „*pro substandanda vita sua*“, а Виша, кћи пок. Богоја Паштровића, у Млетке, „*pro suo victu et vestitu*“.²⁴ Колико их је тек одлашило не остављајући о томе у писаним изворима никаквог трага! Сем тога појединци су слали кћери у Котор за служавке код млетачких функционера, а синове и рођаке код занатлија за шегрте или чак за момке код млетачких чиновника у Котору или трговаца у Дубровнику.²⁵ Они који би изучили занат по свој прилици нису се ни враћали у свој крај. Год. 1438 помињу се двојица Паштровића као и ожари у Котору.²⁶

Све то показује да се паштровско „племство“, од кога је веће користи имао мали број породица, које су давале попове и „канзалијере“, сводило у већини случајева на празну реч, а права везана за „племство“ — на слободу кретања. Паштровићи су, као и Польчани, били у суштини сељаци и ратници. Географски распоред њихових насеља отварао им је могућности за живе поморске везе с млетачким и турским поседима, али је карактер њихове земље и привреде те везе у основи чинио сувишним. Но, то је био разлог што Републици није сметала њихова аутономија. Њихова „племена“ претстављала су на првом месту ниже организационе јединице у самој општини, кључ по коме су распоређиване управне функције и разрезираје савезе. Тешко је засада закључити да ли су та племена имала своје заједничке поседе; сама највећа племенска временом су се изменјала и изукршталала, па је врватније да су заједнички поседи били везани за село, а не за племе. Но, све то може открыти само детаљнија анализа унутрашњег живота Паштровића у периоду од XVI до XVIII века. А она ће несумњиво показати да је овај крај, привредно заостао и препуштен сам себи, дуго чувао архајске облике друштвене и управне организације као неопходан услов да се под туђом влашћу, стално Турцима на удару, сачува и одржи.

Иван Божић

²¹ ДАК, књ. V, 80—81, 68—69, 175, 784; XIV, 547; VI, 164, 412, 740, 831, 871, 878; VII, 162, 564, 565...

²² Тестамент је издиктирао свом исповеднику, франљевцу Николи Галу 7 марта 1442 год. у Бистрици. Ту је, уз остало навео „*una camisia de ferro de XXV ducatis cum collarino de ferro, uno paro de bisachi cum mercaria certa ducat. XII*“, затим тканине и слично. ДАК, књ. VII, 574; CXLIX, 71, 72 (инвентар његових ствари). Упор. Ковијанић - Стјепчевић, н.д., 1, 160, 176.

²³ ДАК, књ. II, 457, 571, 616; VII, 300; XI, 584.

²⁴ ДАК, књ. X, 235, 268.

²⁵ ДАК, књ. V, 257; VI, 26; VII, 255; X, 214; CXLIX, 785. — Државни архив у Дубровнику, *Diversa notarie IX, f. 58'* (20 септембар 1403).

²⁶ ДАК, књ. VI, 445.

Résumé

IVAN BOŽIĆ

PAŠTROVIĆI AU MOYEN AGE

La région comprise entre Budva et Bar (Antibaris) et ses habitants ont pris au XIVe—XVe siècles le nom de Paštrovići, nom d'une famille noble qui avait ses domaines dans cette contrée. Ces paysans libres, divisés en 12 tribus, jouissaient sous la domination vénitienne d'une large autonomie: à la tête de leur communauté il y avait 4 juges, 2 voïvodes et 12 „vlastela“ (nobles) — à raison d'un représentant par tribu. Cette organisation datait du XVe siècle. Bien que les sources historiques ne mentionnent pas encore de tribus pour cette époque, il est cependant souvent question des familles nobles qui portent déjà alors les noms des futures tribus qui se formeront autour d'elles. La famille noble des Paštrovići et quelques autres encore qui, au XVe siècle, jouaient un rôle prépondérant dans cette région, émigrèrent sans laisser de traces dans la formation des 12 tribus.

Les sources ne confirment pas la tradition selon laquelle les Paštrovići auraient eu à leur tête, au XVe siècle, un „knez“ (comes). Dès le début de la domination de Venise, cette organisation est la même que pendant la période qui va du XVIe au XVIIIe siècle, à cette différence près qu'il n'y a d'abord qu'un seul voïvode. L'apparition d'un second voïvode est due sans doute à un compromis entre deux tendances, dont l'une, au cours des guerres entre Serbes et Vénitiens, était du côté du despote serbe.

Toute cette organisation repose sur de vieilles institutions serbes. En effet, au temps de l'Etat serbe des Nemanjić et plus tard, sous les Balšići, le souverain déléguait dans chaque contré („župa“) un „kephali“ ou un voïvode qui présidait au conseil des juges impériaux et remplissait ses fonctions exécutives avec les représentants de la petite noblesse locale. Lorsque l'Etat serbe commença à faiblir, cette noblesse locale chercha à choisir elle-même son chef. C'est dans ce sens que les Paštrovići exigèrent ce privilège des Vénitiens en acceptant leur domination en 1423.

La communauté des paysans libres des Paštrovići s'étaient divisés en 12 tribus justement parce qu'il lui fallait présenter 12 représentants pour leur conseil („Zbor“). Les Paštrovići de plein droit se succédaient au gouvernement de la communauté selon un ordre rigoureux basé sur cette division en tribus.